

NUMERS
JUTTON

TEXTER

OM LÄSNING

bokfink

Katarina
von Numers-Ekman

© **Katarina von Numers-Ekman, 2017**

Kopiering är tillåten

Utgivare · Sydkustens landskapsförbund r.f.

Grafisk formgivning · MAO Design

Illustrationer · Per-Oskar Joenpelto

Fotografier (bofink) · Vasyl Helevachuk, Dreamstime

Upplaga · 800

Tryckeri · Nord Print

ISBN · 978-952-99324-6-7 (Inbunden)

ISBN · 978-952-99324-7-4 (PDF)

Sjutton texter om läsning

Katarina von Numers-Ekman

Till bokens läsare

DEN FINLANDSSVENSKA LÄSAMBASSADÖREN är ett treårigt läsfrämjande projekt finansierat av Svenska Kulturfonden. Det har pågått från hösten 2014 fram till sommaren 2017 med syftet att skapa en grund för en effektiv, synlig och långsiktig satsning på läsfrämjande verksamhet bland finlandssvenska barn och unga. Att ge problematiken med försämrade läsfärdigheter större synlighet och lyfta fram aktuell forskning på området har varit centralt.

Initiativet till projektet togs av Svenska modersmållärares förening i Finland r.f. och organisationen Tidningen i skolan. Sydkustens landskapsförbund har fungerat som arbetsgivare för den finlandssvenska läsambassadören Katarina von Numers-Ekman, som är lärare i modersmål och litteratur och även ägnar sig åt att skriva barnböcker och läromedel.

Under projektets gång har hon besökt ett stort antal skolor i Svenskfinland och talat om läsandet med både lärare, elever och föräldrar. Samarbetet med andra aktörer som arbetar för barns och ungas läsande har också varit aktivt och bland annat resulterat i olika typer av pedagogiskt läsfrämjande material i både tryckt och digital form.

Över hundra!

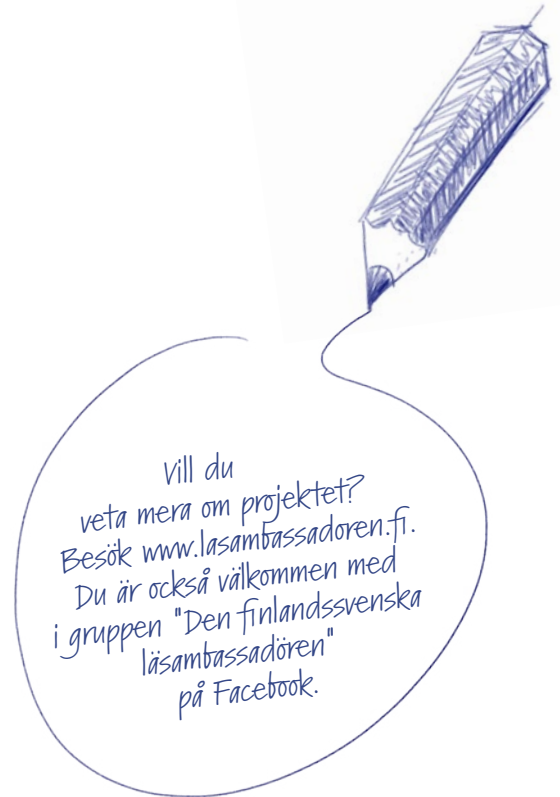
SJUTTON TEXTER OM LÄSNING innehåller ett urval kolumner och blogginlägg om läsning skrivna av Katarina von Numers-Ekman. De har ursprungligen publicerats i Hufvudstadsbladet, Tidningen Läraren och på bloggen Läsambassaden och har i vissa fall bearbetats för denna utgåva.

Innehållet bygger på erfarenheter från projektet och tar upp aktuella synvinklar på läsandet som angår både pedagoger, föräldrar, bibliotekarier och andra vuxna som möter barn och unga i sin vardag. Det genomgående budskapet är att det finns mycket vi kan göra för att så många barn och unga som möjligt ska gå ut skolan med ett intresse för olika sorters texter och sådana läsfärdigheter som krävs i dagens samhälle.

Hoppas att du som har boken framför dig tar pennan i handen och gör det som kallas för en synlig läsning, en viktig läsart som man inte ägnar sig åt lika mycket som förr i skolan. Eftersom läromedlen ofta ska gå i arv får eleverna inte stryka under, ringa in, anteckna och kommentera i dem som stöd för sin läsförståelse. Men det kan du göra med den här boken. Sätt igång och gör den till din egen.

Givande lässtunder!

Katarina von Numers-Ekman

Innehåll

1. Trettiofem råd till dig som vill stödja ditt barns läsutveckling 8

Om hur man kan ta in böckerna och läsandet i familjens vardag

2. Med språket på sin sida 16

Om läsandets betydelse för hur vi förstår våra känslor och andras

3. Bästa läsande småbarnspappa 20

Ett tack till papporna som stödjer sina barns läs- och språkutveckling

4. Pojkarna, flickorna och läsandet 24

Om de många faktorer som påverkar ett barns läsutveckling

5. Hur ska man tala om läsning med föräldrarna? 28

Om att inte skuldbelägga utan betona att varje förälder kan stödja sitt barns läsande

6. Att läsa hjälper mot dyslexi 32

Om att hitta tecken på dyslexi hos småbarn och sätta in rätt sorts stöd

7. Bokslutaråldern 38

Om den kritiska åldern då en del barn slutar läsa böcker innan de ens kommit igång ordentligt

8. Matteuseffekten 42

Om hur de som läser bra blir ännu bättre, medan de svaga halkar efter

9. Vad händer med tidningen i skolan? 46

Om vem som ska ta ansvar för att fostra barn och unga till tidningsläsare

10. Att läsa fotboll 50

Om varför en fotbollsmatch på TV är god lektion i läsförståelse

11. Alla lärare är modersmållärare 56

Om alla lärares ansvar för att undervisa i hur det egna ämnets texter ska läsas och förstås

12. Multilitteracitet och läsning av läromedel 60

Om att läsa och skapa multimodala texter i alla ämnen

13. Referat, rapport, recension – eller kanske något alldeles annat? 64

Om att låta eleverna redovisa för sin läsning av skönlitteratur på olika sätt

14. Ska man tävla i läsning – och hur i så fall? 70

Om olika sätt att mäta och belöna elevernas läsning

15. Aphantasia 74

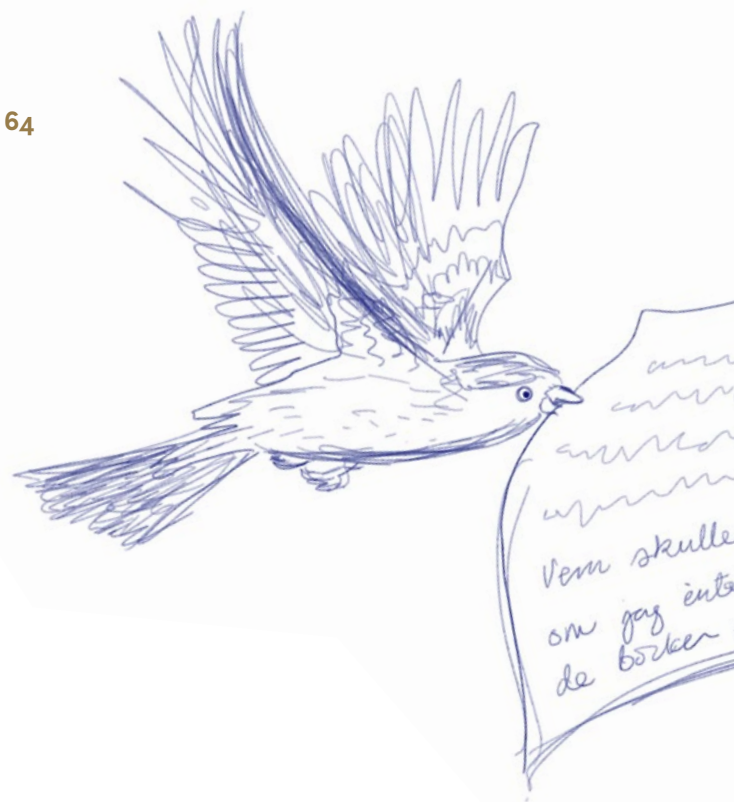
Om att sakna inre bilder och hur det påverkar läsandet

16. Hur man hittar en berättelse 82

Om en fantasiskapande lektionshelhet med elever i årskurs 1 och 2

17. Kommunala strategier för språk- och läsutveckling 90

Om kommuner i Svenskfinland som skapat framgångsrika koncept

*Om hur man kan ta in böckerna och
läsandet i familjens vardag.*

Trettiofem råd till dig som vill stödja ditt barns läsutveckling

www.lasambassadoren.fi

Omarbetat inlägg från bloggen Läsambassaden 3.11.2014

- Läs ofta högt för ditt barn, gärna lite varje dag.
- Se inte högläsningstunden som ett stressmoment eller en plikt. Se den istället som en mysig stund med ditt barn då ni upplever något tillsammans och kommer in på nya och kanske oväntade samtalsämnen.
- Diskutera den gemensamma läsoplevelsen med ditt barn, men utan att göra samtalet till ett förhör. Att utbyta tankar om texter hör till de mest utvecklande aktiviteterna när det gäller läsförståelse.
- Fortsätt läsa högt så länge som möjligt och sluta inte när ditt barn har lärt sig läsa. Det kan ta länge för barnet att komma så långt i sin läsutveckling att han eller hon själv kan läsa texter som innehållsmässigt är på lämplig nivå.
- Be ditt barn läsa högt för dig ibland. Visa att du lyssnar och undvik att avbryta. Det är ett bra sätt att skapa sig en uppfattning om hur långt barnet kommit i sin läsutveckling.
- Läs böcker och andra texter så att ditt barn ser det. Kom också ihåg att visa och berätta vad du läser när du läser på skärm. Det är viktigt att barnet ser läsande vuxna förebilder omkring sig.
- Berätta om spännande saker du lärt dig, insett eller upplevt genom läsning.

"There is no app to replace your lap. Read to your child."

- Berätta vad du behöver läsning till på jobbet. Många barn och unga har ingen uppfattning om hur centralt läsandet och skrivandet är i arbetslivet i dag.
- Läs samma texter som ditt barn läser, så att ni kan diskutera dem.
- Tala i positiva ordalag om din egen utveckling som läsare. Också om du haft utmaningar i ditt läsande finns det säkert viktiga insikter och upplevelser att berätta om.
- Beskriv fina barndomsminnen av läsning på ett målande sätt. Be mor- och farföräldrar och andra viktiga vuxna göra samma sak.
- Uppmana äldre syskon och andra förebilder att tala positivt om böcker och läsning.
- Hjälp ditt barn att skapa rutiner kring läsningen. Kom ihåg det gamla goda konceptet *En kvart om dagen*.
- Uppmärksamma ditt barns framsteg i läsutvecklingen. Ingen blir en mera motiverad läsare av tjat.
- Hjälp ditt barn att hitta texter som känns intressanta för honom eller henne. Ibland kan en enda positiv läsupplevelse bli en inkörsport till fortsatt läsande.
- Gå till biblioteket tillsammans med ditt barn. Många barn har svårt att veta vad de ska låna och behöver handledning. Utnyttja bibliotekspersonalens expertis!

"Precis som man
som förälder
ser till att man har
mjölk i kylskåpet och
frukt i skålen på
matbordet ska man
se till att det finns
barnböcker där hemma"

Minna Lindeberg
barnboksförfattare

- Diskutera läsning med andra föräldrar och dela boktips med varandra.
- Fördöm inte ditt barns val av bok eller annan text, exempelvis genom att säga att barnet valt "dålig litteratur". Hjälp istället honom eller henne att upptäcka nya tidskrifter, böcker och författarskap vid sidan av de gamla favoriterna.
- Prata med ditt barn om att det är viktigt att kunna läsa många olika slags texter: fakta och fiktion, långa texter och korta, texter i tryck och på skärm. Hjärnforskarna säger att framtidens vinnare är de som både klarar av att snabbt läsa korta snuttar av text och ta till sig långa texter som kräver koncentration och tålamod.
- Sucka inte fast ditt barn vill att ni ska läsa samma bok om och om igen, det är ett vanligt och övergående fenomen i småbarns läsutveckling. Ett barn som kommer med en bok och vill höra den läsas högt ska alltid få ett positivt bemötande.
- Tänk inte att loppet är kört om ditt barn säger att han eller hon hatar att läsa. Fortsätt att uppmuntra till läsning och se till att det finns intressanta böcker och andra texter där hemma.
- Hjälp ditt barn att sätta ord på det som känns jobbigt med läsningen. Det gör det lättare för dig och andra vuxna i barnets omgivning att hjälpa och stödja på bästa sätt.

- Beskriv hur du själv brukar göra för att förstå en besvärlig text. Visa hur man kan plocka ut det viktiga eller hur man kan reda ut vad nya ord betyder. Prova på att sitta med läroboken uppslagen och läsa och diskutera läx- eller provavsnittet tillsammans med barnet, istället för att förhöra på traditionellt vis.
- Be läraren berätta hur barnets läsutveckling framskrider. Som förälder vet man ju inte alltid hur bra ett barn "borde" läsa vid en viss ålder.
- Be läraren om konkreta råd för hur ni kan stödja läsningen där hemma.
- Be läraren berätta vilka teman som kommer att behandlas under läsåret, så att ni kan läsa böcker om samma ämnen där hemma om ni vill. Det finns till exempel många spännande skönlitterära berättelser om historiska epoker. Många barn tycker också om att läsa faktaböcker på fritiden.
- Fundera på hur mycket tid och energi familjen lägger ner på barnets hobbyer i förhållande till läsningen. Kanske skulle det vara möjligt att vika lite tid för högläsningen också?
- Bläddra i dagstidningen tillsammans. Om familjen bara har en digital prenumeration är det extra viktigt att komma ihåg att visa dagstidningen för barnet då den inte ligger framme på köksbordet.

- Lyssna på ljudböcker när ni åker bil, städar klädskåp eller gör något annat stillsamt och tråkigt. Ljudböcker är ett utmärkt komplement till högläsningen. Det finns många nättjänster som erbjuder ljudböcker på olika språk och för läsare i olika åldrar.
- Välj en filmatiserad bok som högläsningssbok, se filmen tillsammans med barnet och diskutera vad ni tyckte. Prata om hur de bilder ni skapade i er fantasi när ni läste boken såg ut i jämförelse med filmen.
- Diskutera bokomslag och illustrationer och prata om vad ni tror att boken kommer att handla om. Det ökar lusten att läsa boken och ta reda på om den lever upp till förväntningarna.
- Prata om hur böcker låter, doftar och känns. Det är bra att bygga upp en positiv relation till boken som föremål också.
- Sprid ut böcker på många och gärna oväntade platser i hemmet.
- Testa på skoj vad som händer om du förbjuder ditt barn att läsa en bok eller annan text. Många vuxna vittnar om hur ivrigt de som unga läste en bok som någon vuxen hade sagt att de inte var tillräckligt gamla för.
- Stör inte det barn som sitter försjunket i en bok – om det inte är absolut nödvändigt. Ordna gärna en läsdag på sommarlovet då det finns färdig mat i kylskåpet och hela familjen får ägna hela dagen åt ostört läsande. ●

Om man
inte kan läsa
hjälper det inte
med en skärm

Johan Unenge

Sveriges läsambassadör 2011–2013

2

Med språket på sin sida

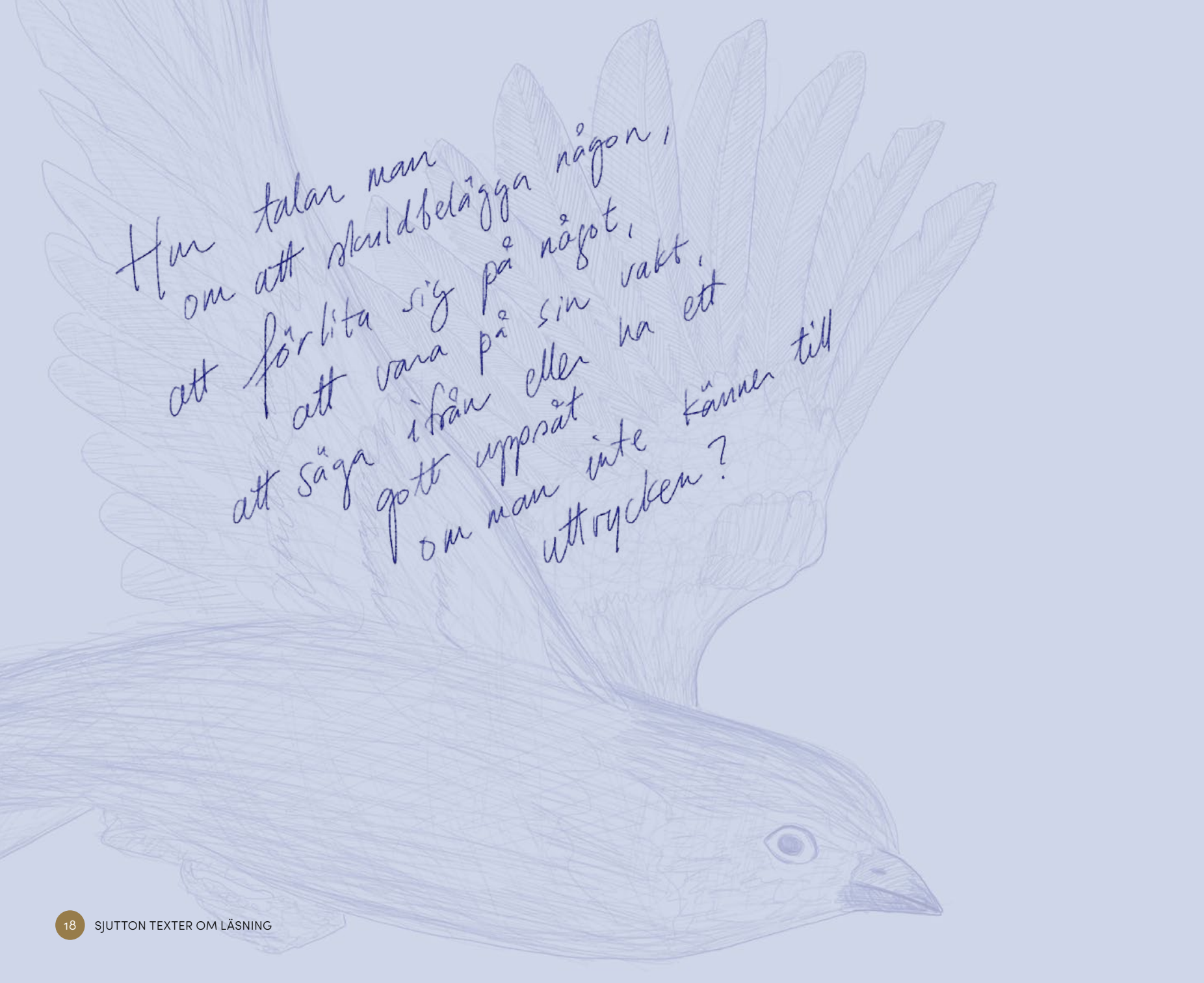
*Om läsandets betydelse för hur vi
förstår våra känslor och andras.*

Läraren 3/2015

ÖKAD EMPATI ÄR EN NYTTOEFFEKT som man ibland hittar på listor med argument för att barn och unga ska läsa. Om man kan säga att läsning av skönlitteratur gör en människa mera empatisk är diskutabelt. Men i Sverige har man faktiskt infört läsning av romaner i studierna för blivande läkare och jurister, för att de ska träna sig i att leva sig in i en annan människas situation. Och det visar ju att där finns en tro på att litteraturen kan bidra positivt till vår personlighetsutveckling och våra relationer.

När jag föreläser för föräldrar om hur de kan stödja sina barns läsutveckling funderar jag ändå ofta på om, och i så fall hur, jag ska lyfta fram att läsningen inte bara är bra för språket och allmänbildningen, utan att den också kan ha betydelse för hur man mår i relation till sig själv och människor omkring en. "Om du vill ha ett lyckligt och empatiskt barn ska du läsa för hen", skulle kännas som ett ganska förenklat påstående – även om man som bokmal och läsande förälder vet att det ligger ett litet korn av sanning i det.

För en tid sedan fick jag ändå en ny insikt om hur läsning kan hänga ihop med psykiskt välmående och sunda människorelationer. Jag laddade ner Sveriges Radios app och hittade programmet Radiopsykologen i P1 där den ovanligt kloka, varma och empatiska psykologen **Allan Linnér** samtalade med lyssnare om det som tynger dem. Många berättar om det allra svåraste – om förluster och sorg, om rädslor och ångest, om kränkningar, skuld och skam. Och genom att ställa frågor som får männen och kvinnorna som ringer att själva sätta ord på sina känslor, kan Allan ofta leda dem fram till insikter om hur de kan handskas med det svåra och hitta ingångar till ett mer uthärdligt liv.

Hur talar man
om att skuldbelägga någon,
att förlita sig på något,
att säga ifrån på sin vakt,
gott uppsat ha ett
om man inte känner till
uttrycken?

Något som slår mig när jag lyssnar till programmet är vilken stark uttrycksförmåga de som ringer ofta har. Och Allan berömmar dem för det. ”Du är så tydlig med vad du känner”, säger han. ”Du sätter verkligen ord på vad du behöver.” Och jag tänker att det väl är just de som ringer, de som har språket på sin sida.

Smaka på ord som *oförsonlighet*, *oförmåga*, *ömklighet*, *farhåga*. Eller *tillit*, *tillförsikt*, *integritet* och *lojalitet*. Om de här begreppen inte fanns i ditt ordförråd – skulle du ändå kunna sätta ord på känslorna bakom dem? Skulle du kunna beskriva vad som händer i din relation till dig själv och andra? Hur talar man om *att skuldbelägga någon*, *att förlita sig på något*, *att vara på sin vakt*, *att säga ifrån* eller *ha ett gott uppsåt* om man inte känner till uttrycken? Visst går det att omskriva, förklara och kanske hitta synonymer. Men det är lättare att förstå sig själv och göra sig förstådd om orden träffar rätt. Ofta vet man inte heller riktigt vad man tänker och känner förrän man formulerat det – och tror man inte på sin uttrycksförmåga kanske man aldrig ens försöker.

Lyckoforskningen lyfter fram en massa faktorer som kännetecknar ett lyckligt liv, men mera sällan talar man i de sammanhangen om att språket ibland kan vara den enda vägen vidare för den som fått sin livsgnista släckt av rädslor, ångest, skam och sorg. Och hur tillägnar man sig det språk som behövs? Ja, i första hand genom att prata med andra människor som hjälper en i formulerandet. Men om man är en förälder som vet med sig att det där med känsloprata är något alltför ovant och svårt finns det ännu större skäl att se till att barnet får möta skönlitteraturen. Där är registret av känslor som gestaltas oändligt mycket bredare än till exempel i ett datorspel och där används känslord oftare än i de flesta andra sammanhang. ●

3

*Ett tack till papporna som stödjer
sina barns läs- och språkutveckling.*

Bästa läsande småbarnspappa

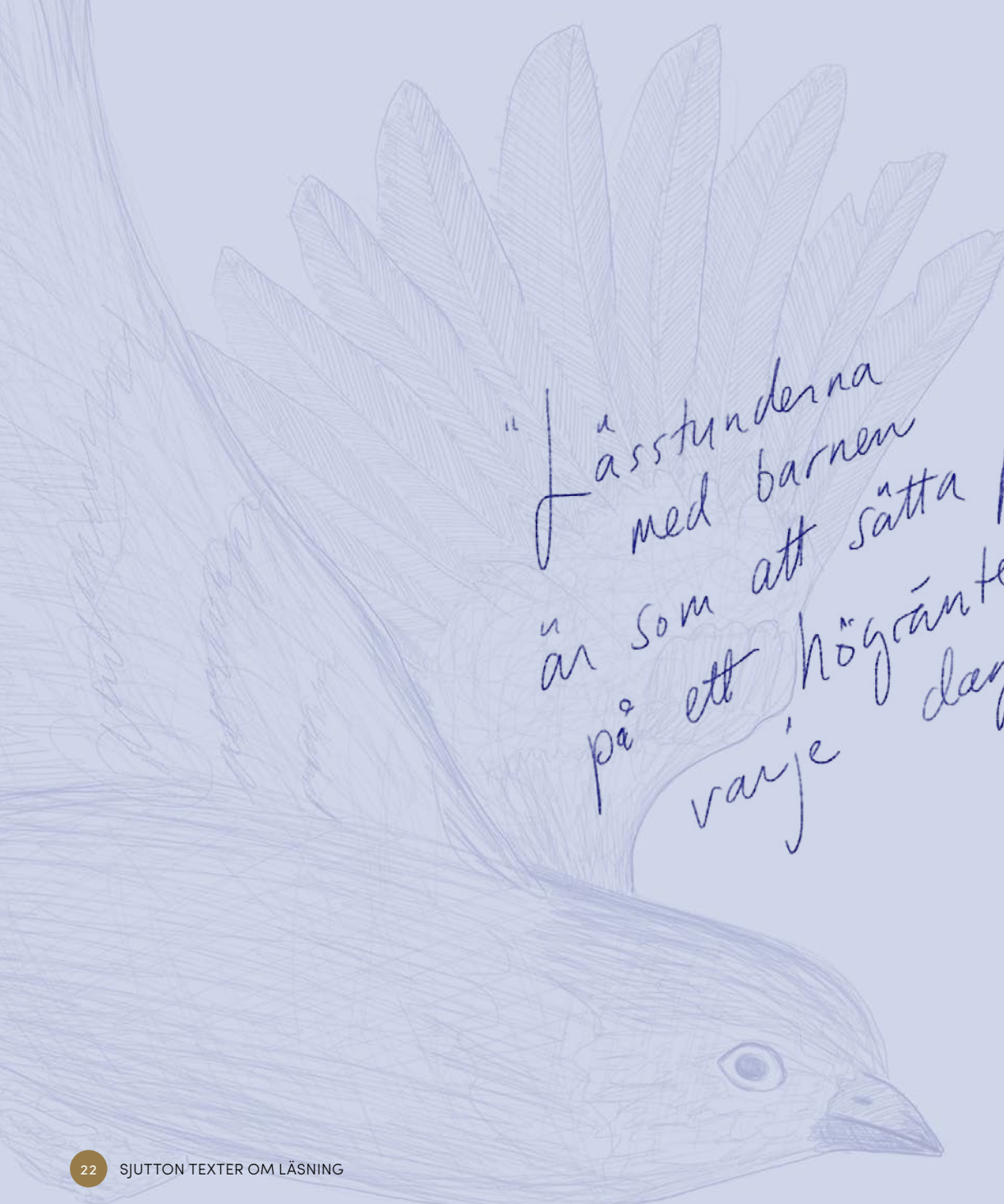
Idag-kolumn, Hufvudstadsbladet 15.10.2015

JAG SKRIVER FÖR ATT BE DIG OM HJÄLP MED NÅGOT VIKTIGT. Men först vill jag säga att jag gläder mig åt att du märkt hur roligt det är att läsa för ditt barn. Och nog har du väl förstått vilken enorm insats du gör för hans eller hennes språk- och läsutveckling? *The Millennium Cohort Study* har till exempel genom studier på 19 000 barn visat att de treåringar som fått mycket högläsning klarar sig bättre i språk, läsning, skrivning och matematik när de börjar skolan än de som inte fått det.

Ofta är det ju kvinnor som läser högt och pratar om läsning. Det är vanligt att mammorna ansvarar för godnattsagan och läxhjälpen. Pedagogerna på dagis, klasslärarna och bibliotekarierna är nästan alla kvinnor. Och deras insats är ovärderlig. Men eftersom barnen läser allt mindre på fritiden och deras läsfärdigheter försämras är det värdefullt att också du bidrar. Dessutom har forskaren **Elisabeth Duursman** nu visat att du är bäst på att ställa fantasieggande frågor kring böckerna, vilket stöder barnets språkutveckling extra mycket.

Du planerar säkert att hålla på länge med högläsningen, men jag vill ändå betona att man inte ska sluta när barnet lärt sig läsa. Nybörjarläsaren får inte så

Brittisk studie
www.cls.ioe.ac.uk

"
"Asstunderna
med barnen
är som att sätta pengar
på ett högrent konto
varje dag."

Päivi Heikkilä-Halttunen

Kritiker och forskare i
barn- och ungdomslitteratur

stora läsupplevelser av att mödosamt traggla sig igenom läseboken. Men när ni tillsammans kastar er in i spännande berättelser bibehåller ditt barn sin positiva inställning till böcker och läsning.

Läsningen på skärm har du säkert funderat på. Och visst är det ju också läsning när man surfar eller spelar mobilspel. Men kognitionsforskaren **Maryanne Wolf** menar att olika delar av hjärnan aktiveras när man läser snabba textsnuttar och när man läser längre texter som kräver koncentration. Den långsamma djupläsningen behöver man träna mycket på när man är ung och det hjälper du ditt barn med genom högläsningen. Samtidigt övar han eller hon sig i att skapa inre bilder, något som en del barn tycks ha svårt med. En förklaring är kanske det ständiga flödet av färdiga bilder omkring oss? Det är i alla fall lätt att förstå att en bok känns trist om man inte ser händelserna i sin fantasi.

Eftersom du är en så god manlig läsande förebild undrar jag nu om du vill hjälpa mig i mitt jobb som läsambassadör. Skulle du inte kunna prata lite om högläsningen när du till exempel badar bastu med polare som inte läser för sina barn? Bara för att påminna dem om vilken insats de faktiskt kan göra. Varje förälder kan läsa högt, på sitt eget sätt. Att man är rostig spelar ingen roll, barnet njuter av gemenskapen i lästunden. Och polarna kan ju få boktips av dig. Har de äldre barn kan de också läsa pappers- eller e-tidningen med dem. Kanske ni rentav går till biblioteket, ni pappor och era barn?

Enligt PISA har finlandssvenska skolelever, särskilt pojkar, i medeltal sämre läsfärdigheter än finskspråkiga. Tack för att du bidrar till att ändra på det. ●

*Lis Wolfs bok
Proust och bläckfisken.
Berättelsen och vetenskapen
om den läsande hjärnan
(Daidalos, 2012)*

4

Pojkarna, flickorna och läsandet

*Om de många faktorer som
påverkar ett barns läsutveckling.*

Idag-kolum, Hufvudstadsbladet 20.12.2016

VISST BEHÖVER VI PRATA OM POJKARNA, precis som Fritjof Sahlström konstaterar i Hufvudstadsbladet 14.12.2016. Och det är många som vill prata om dem, i synnerhet om deras läsande. Att förklara den växande klyftan mellan pojkars och flickors skolprestationer och hitta åtgärder är komplicerat.

Att pojkar uppvisar svagare läsfärdigheter än flickor har visats både här hos oss och internationellt. Det finns ändå inget som tyder på att den generella kapaciteten att lära sig skulle skilja sig mellan könen. Teorier om biologiska skillnader i inlärningsstilar har kritiserats och många forskare tittar istället på hur pojkar och flickor socialiseras in i sina läsroller. Man talar om bristen på manliga läsande förebilder, om stereotypa uppfattningar av läsandet som en feminin aktivitet och om att pojkars val av texter inte alltid respekteras.

Många oroliga vuxna ber mig om tips på böcker för pojkar med läsmotstånd. Att bemöta önskemålet är knepigare än man kunde tro, och det beror inte på brist på goda barn- och ungdomsböcker. Men det är svårt att rekommendera en bok för någon vars intressen, läsfärdigheter och tidigare erfarenheter av läsning man inte känner till.

Det skulle ju vara så enkelt om det fanns böcker och metoder som garanterade ökad läsmotivation. Men läsandet är ingen enkel aktivitet. Inte nog med att skolframgången, där läsfärdigheterna är avgörande, påverkas av bakgrundsfaktorer som

*www.barnensbibliotek.se
- en bra sida för boktips!*

Mer på sidan 74!

socialklass och olika förväntningar på elever av olika kön. Barnets läsutveckling är också en mycket individuell process.

Listan på tänkbara orsaker till läsmotstånd är lång och komplex. Det kan handla om allt från dyslexi, koncentrationssvårigheter, långsam ordavkodning, avsaknad av lässtrategier eller litet ordförråd till dåligt självförtroende gällande läsningen, svårigheter med att skapa inre bilder, få möten med engagerande texter eller svag insikt om läsandets betydelse för framtiden.

I varje klass finns pojkarna och flickorna som är duktiga läsare. Där finns också pojkarna och flickorna som får kämpa hårt för att uppnå tillräckliga läsfärdigheter. Och dessutom alla de andra eleverna. Läraren har aldrig bara de svaga pojkarna framför sig i klassrummet. Och även om det hände skulle det vara svårt att hitta en optimal text eller metod eftersom också de är en heterogen grupp.

Därför gäller det att ta in många olika sorters tryckta och digitala texter i klassrummet, att variera läsundervisningen och lära ut hur alla de olika ämnens texter ska läsas. Och samtidigt bemöta den enskilda elevens utmaningar och behov så gott man kan.

För bekymrade föräldrar finns tröst. Att man läser högt där hemma har på riktigt stor betydelse för barnens skolprestationer. Och att, som Sahlström föreslår, diskutera med sina barn vid köksbordet är något av det bästa man kan göra för att hjälpa dem vidare i livet. Och vad skulle väl vara intressantare än att starta samtalet i en gemensam läsning av en text? ●

"Var är min fosteram,
min vilja, mitt hjärta

i den berättelse
jag vill ge lyssnaren?"

Agneta Möller-Salmela
Läsinspiratör

5

Hur ska man tala om läsning med föräldrarna?

*Om att inte skuldbelägga utan
betona att varje förälder kan
stödja sitt barns läsande.*

Bloggen Läsambassaden 19.11.2015

HÄROM DAGEN FÖRELÄSTE JAG OM BARNS OCH UNGAS LÄSANDE på ett föräldramöte i en skola. Jag berättade om *The Millennium Cohort Study* som visar att barn som under sina tre första levnadsår fått höra mycket högläsning klarar sig bättre i läsning, skrivning och matematik när de börjar skolan.

Efteråt kom en mamma fram och tackade mig för att jag hade tillagt att det inte är försent att börja läsa för sitt barn senare, även om man försummat den biten under barnets tidigaste barndom. Hon hade själv två äldre barn som hon läst mycket för, men för det tredje och yngsta hade hon av olika anledningar inte gjort det. "Glöm aldrig den där meningen i dina föreläsningar", sa hon och visade med sitt kroppsspråk hur hon sjunkit ihop inombords när hon hört mig tala om den ovannämnda forskningen.

Läs också texten på sidan 20-23!

Läs också om konceptet
En kvart om dagen på
www.hemochskola.fi

Det var en viktig påminnelse. Många mammor och pappor bär på skuldkänslor för att de inte lyckas leva upp till alla definitioner på gott föräldraskap. Experter på olika områden som har viktiga budskap till dem tror jag gör klokt i att uppmuntra istället för att skuldbelägga. Då är chansen större att föräldern tar till sig något av innehållet och lyckas skapa en positiv förändring i sitt föräldraskap.

Men gränsen mellan att ge någon en nyttig tankeställare och att skuldbelägga honom eller henne är hårfin. Därför är det viktigt att fundera på hur man uttrycker sig. Vi som står där och föreläser och hänvisar till forskningsresultat vet så lite om vad de som sitter i publiken har med sig i bagaget. För den som själv kämpat med läs- och skrivsvårigheter eller bär på negativa minnen av att ha tvingats läsa högt i skolan kan tröskeln att ta fram boken och läsa för sitt barn vara hög. Då är det kanske viktigast att få höra att alla vuxna duger som högläsare, att det inte gör något om man stakar sig och läser fel, att det är den gemensamma lässtunden och det att man samtalar om boken med sitt barn som har störst betydelse.

DET ÄR FAKTISKT MERA EN REGEL än ett undantag när man talar om föräldramöten att någon konstaterar att det är de föräldrar som borde komma (underförstått: de som verkligen borde få sig en tankeställare) som inte dyker upp. Men en helt förståelig orsak till det kan vara att man inte vill komma och lyssna till något som man vet att ytterligare kommer att öka skuldkänslorna över de egna tillkortakommandena som förälder.

Därför har det varit värdefullt för mig att få besöka skolor i Svenskfinland för att prata om barns och ungas läsande i samarbete med Förbundet Hem och skola, som på många fina och kreativa sätt jobbar för att föräldrarna ska känna sig välkomna när de besöker barnens skola.

Många mammor och pappor kommer pliktskyldigt på föräldramöte när de får inbjudan, men enligt Hem och skola är det sällan någon som räcker upp handen när de får frågan om de sett fram emot att komma. Men om de känner sig ens lite stärkta och inspirerade när de går hem i höstmörkret har kvällen inte varit bortkastad. ●

6

Att läsa hjälper mot dyslexi

*Om att hitta tecken på
dyslexi hos småbarn och
sätta in rätt sorts stöd.*

Bloggen Läsambassaden 10.12.2015

EN ARTIKEL AV HEIKKI OCH PAULA LYYTINEN från universitetet i Jyväskylä i nummer 4/2015 av Finnish Reading Associations tidskrift Kielikukka väcker insikter om hur viktigt det är att upptäcka dyslexi hos barn så tidigt som möjligt.

Tolkningarna av vad dyslexi kan bero på är många och de neurologiska funktioner som är involverade tycks vara komplicerade att reda ut. Några saker är forskarna ändå eniga om, nämligen att ärftligheten spelar in, att tidiga förebyggande insatser är viktiga och att läsning faktiskt lindrar svårigheterna.

Heikki och Paula Lyytinen ger tio råd för hur man kan tänka när det handlar om dysleximisstankar hos småbarn:

- En liten grupp barn har av genetiska orsaker speciellt svårt att skilja olika ljud från varandra på det sätt som behövs för att man ska kunna lära sig läsa. Också för barn utan denna problematik kan det vara svårt att skilja på bokstavljud som liknar varandra, som /m/ och /n/ – eller att höra om det ska vara lång eller kort vokal eller konsonant när man stavar ett ord.
- Barn som lär sig förstå talat språk och själva börjar tala sent (först efter 2,5 års ålder) löper större risk att få svårigheter både med att tillägna sig en grundläggande läsförmåga och med att utveckla sin läsförståelse. Här finns ett extra tydligt samband mellan försenad förståelse av talat språk och problem med läsförståelse.

- Barn i vanlig dagvårdsmiljö som inte spontant memorerar några namn på bokstäver kan möta svårigheter när de ska börja lära sig läsa.
- Att läsandet kan stöta på hinder är uppenbart om barnet vid skolstarten inte ens efter en genomgång klarar av att namnge de vanligast förekommande bokstäverna i modersmålet. Heikki och Paula Lyytinen påpekar dock att det viktiga inte är att lära ut vad bokstäverna heter utan att låta barnet träna på hur de låter, eftersom läsningen ju bygger på att man vet det.
- För att utveckla sin läsförståelse måste barnet först få ett tillräckligt flyt i sin läsning. Sannolikheten för att det uppstår problem med läsflytet är större
 - om barnets förmåga att benämna bekanta föremål, siffror, färger och/eller bokstäver är ovanligt långsam eller
 - om barnet är så ointresserat av läsning att han eller hon inte läser tillräckligt för att få en automatiserad läsning.
- Att ett barn under skolåldern inte alls är intresserat av att man läser högt för honom eller henne kan ge orsak att uppmuntra barnet till förebyggande lästräning.
- Ett lindrigt förståndshandikapp är inget hinder för att tillägna sig en grundläggande läsfärdighet nästan lika snabbt som andra.

- Om ett barn kan bokstäverna när han eller hon börjar skolan och inte är långsammare än normalt när det gäller att namnge de enskilda bokstäverna i en nerskriven bokstavsserie lär han eller hon sig sannolikt läsningens övriga grundkomponenter på normalt sätt i skolundervisningen. I dagens läge lär sig en tredjedel av barnen läsandets grunder redan före skolåldern.
- Om man upptäcker det minsta tecken på att barnet bär på några av dessa riskfaktorer (också om det inte finns dyslexi i släkten) är det klokt att se dem som argument för att sätta in förebyggande lästräning.
- Ibland tillägnar ett barn sig grundläggande läsfärdigheter rätt snabbt genom god träning, men kan på grund av ointresse för läsning ändå senare möta svårigheter när det gäller att uppnå huvudsyftet – det vill säga att förstå vad man läser. Då har läsningen antagligen inte automatiserats tillräckligt och förblivit långsam. Långa meningar blir besvärliga då man hinner glömma meningens början innan man kommit till slutet.

FÖR DEN FÖREBYGGANDE LÄSTRÄNINGEN rekommenderar Heikki och Paula Lyytinen det nätbaserade spelet Ekapeli (på finska) eller Spel-Ett (den finlands-svenska versionen) som kan laddas ner gratis. Spel-Ett tränar kopplingen mellan bokstav och ljud och så småningom även läsning. Spelet är ämnat för förskola och nybörjarundervisning (för barn i åldern 6–8 år) som stöd för den övriga läsundervisningen och kan användas både hemma och i skolan.

www.lukimat.fi/lasning/material/spel-ett-1

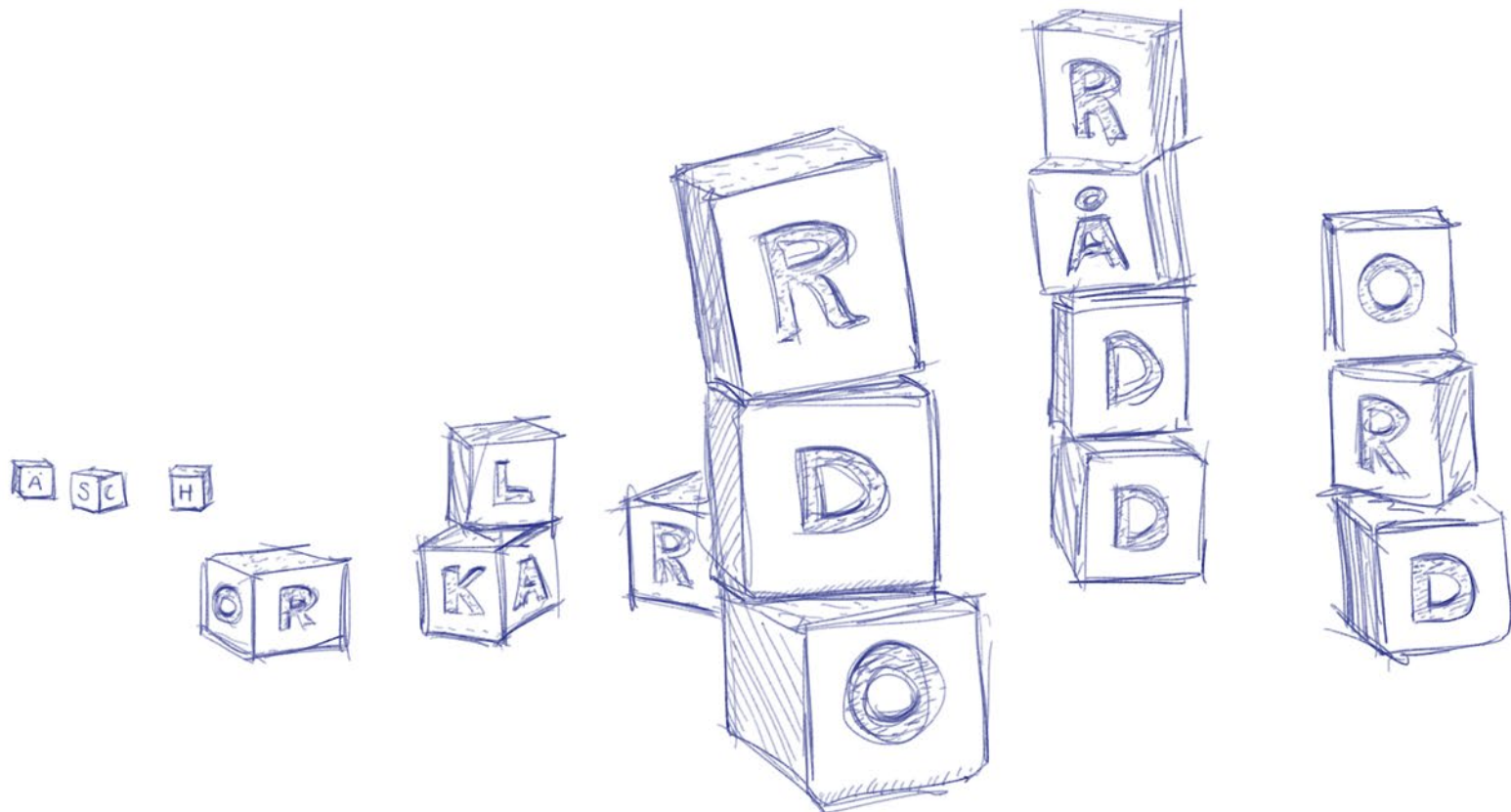

För yngre barn som ännu inte uppnått den kognitiva mognad som spelet kräver är det viktigt att väcka intresse för det skrivna språket genom högläsning. Det är speciellt viktigt om det finns tecken på fördröjd språklig utveckling hos barnet. I en webbartikel i Hyvä Terveys (publicerad 5.10.2009) betonar Heikki Lyytinen att barnens iver att läsa, till och med att träna mekanisk läsning, ska stödjas med alla medel. Om läsningen förblivit knagglig kan det vara svårt att hitta studiemotivationen när man är vuxen.

Hjärnforskningen har visat att läsning som hobby kan skydda mot och till och med bota lässvårigheter. Att lära sig läsa är svårare om man har problem med att hitta de rätta bokstavsljuden i intellektets ordbok, säger Lyytinen, men om man tränar enträget registrerar hjärnan det. Och ju tidigare man kan upptäcka tecken på dyslexi och andra lässvårigheter, desto lättare är det att råda bot på problemen och skapa en positiv spiral när det gäller barnets läsmotivation. Det lönar sig alltså inte att tänka att ”det ordnar sig med tiden, alla barn lär ju sig läsa så småningom”.

Ett barn som växer upp i en miljö som förhåller sig positivt till läsning och som får mycket högläsning orienterar sig av sig själv mot läsandet och närmar sig spontant det ögonblick då han eller hon knäcker koden och förstår hur de olika bokstäverna låter och tillsammans bildar ord.

Lyytinen nämner också att dagvårdspersonalens professionella bedömning av barnens utvecklingsnivå ofta förutspår hur barnet klarar sig under sin skolgång. Spinner man vidare på det resonemanget inser man fort hur viktigt det är att vi har tillräckliga resurser och god sakkunskap på området inom småbarnsfostran. ●

7

Om den kritiska åldern då en del barn slutar läsa böcker innan de ens kommit igång ordentligt.

Bokslutaråldern

Bloggen Läsambassaden 12.1.2016

I ÅRSKURS 1 OCH 2 TYCKER DE FLESTA BARN fortfarande att det är roligt med böcker och läsning – det är ju då man blir en läsare. Men i årskurs 3 och 4 sker ofta en splittring inom elevgruppen när det gäller läsmotivationen och följaktligen också läsförmågan. En del av barnen kommer in i den berömda bokslutaråldern och läser väldigt mycket åtminstone fram till tolvårsåldern.

Den andra ytterligheten utgörs av en grupp elever (där pojkarna ofta är överrepresenterade) som halkar efter i utvecklingen och tappar sugen för böcker och läsning. I en intervju för Svenska Yle 25.9.2014 konstaterar bibliotekarien **Mikael Gros** att många pojkar knappt hunnit börja läsa böcker förrän de slutar med det i tioårsåldern. Bokslutaråldern brukar man lite skämtsamt tala om.

Det finns mycket forskning som visar att just denna ålder är kritisk när det gäller barnets läsutveckling. Och att den stora internationella studien i läsförmåga hos barn PIRLS fokuserar på tioåringarna förstås ingen slump.

Orsakerna till att vissa elever just då får en svacka i läsmotivationen kan vara många och hör säkert ihop med både skola och fritid. Dels blir skolämnena fler och läromedelstexterna längre och svårare i årskurs 3. Man tränar inte heller längre läsning som en isolerad färdighet i samma utsträckning som under de två första

*Progress in International
Reading Literacy Study
timssandpirils.bc.edu*

åren, utan eleverna förväntas kunna läsa med någorlunda gott flyt och tillräcklig läsförståelse för att ta till sig information ur texter.

Detta sammanfaller med att många hobbyer blir mera krävande och tiden för fritidsläsning krymper, samt med att en del föräldrar slutar med högläsningen då barnet lärt sig läsa. Speciellt de svagare läsarna behöver få uppleva berättelsernas magi genom högläsning för att bibehålla en positiv relation till böcker och läsning. Den som läser knaggligt och bara klarar riktigt enkla texter får förstaeligt nog inte så stora upplevelser genom det egna läsandet. För en del kan det ta länge att komma så långt i sin läsutveckling att textens innehåll stämmer överens med den egna mognadsnivån.

Därför är det utmärkt att de nya läroplansgrunderna för den finländska grundskolan lyfter fram övergången mellan årskurs 2 och 3. Där står att det då är "viktigt att försäkra sig om att eleven behärskar de grundfärdigheter som förutsätts i studierna och att stärka varje elevs självförtroende som skolelev. I synnerhet ska elevernas läs- och skrivfärdigheter, matematiska färdigheter och studiefärdigheter stödjas."

En viktig utmaning för skolorna är att se till att de elever som får en ny klasslärare i årskurs 3 får möjlighet att utveckla och fördjupa de läs- och skrivstrategier de tillägnat sig i ettan och tvåan. Den lärare som får en ny elevgrupp i årskurs 3 måste beredas tid och utrymme för att föra en dialog med den tidigare läraren, så att övergången blir smidig och eleverna bibehåller läslusten och går framåt i sin läsutveckling. ●

www.oph.fi/lp2016/grunderna_för_laroplanen

"Kärleken till boken
bär grund läggs tidigt,
helst redan med modersmjölken

Dagens forskare kallar det
för litterär amning!

Astrid Lindgren

Matteuseffekten

Om hur de som läser bra blir ännu bättre, medan de svaga halkar efter.

Tidningen Läraren 15/2015

DEN AMERIKANSKE SOCIOLOGEN Robert K. Merton myntade begreppet Matteuseffekten redan 1968. Han utgick från Matteusevangeliet 25:29: ”Var och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har.” Tesen var att redan etablerade forskare får mer uppskattning för sina resultat än mindre etablerade kolleger som presterar på samma nivå. De förstnämnda kan alltså använda sitt sociala och kulturella kapital för att skaffa sig mer.

Senare har begreppet kommit att användas om diverse system som gynnar en redan tidigare gynnad part – inte minst i pedagogiska sammanhang. Ofta hänvisar man till **Malcolm Gladwells** bok *Outliers* (2008) där han berättar om en undersökning som visade att kanadensiska barn födda i början av året hade fyra gånger större chans än andra att bli hockeyproffs. När juniorhockeyligorna inleddes efter nyår var de här barnen lite större, starkare och snabbare och sågs därför som mer lovande. De valdes till topplagen och fick mera tid på isen. Och även om åttaåringarnas fysiologiska skillnader utjämnades ganska fort höll Matteuseffekten i sig ända upp i tjugooårsåldern.

Läs om bokslutaråldern i
föregående kapitel!

Många forskare har sedan 80-talet också undersökt om Matteuseffekten kan ses i barns läsutveckling. Man tycks ha kommit till lite olika resultat gällande hur mycket de svagaste läsarna halkar efter de medelgoda och goda läsarna under sin skoltid. Men amerikansk forskning visar till exempel att de som hade den bästa ordavkodningen också hade det starkaste ordförrådet – och att det ökade snabbare än de övrigas. Många lärare känner igen den här klassrumsverkligheten, där de goda och motiverade läsarna slukar böcker och utvecklas fort, medan svagare läsare tappar lusten och kanske hamnar i en negativ spiral där de blir allt skickligare på att undvika läsning.

MATTEUSEFFEKTEN HAR OCKSÅ BETYDELSE för en så enkel sak som hur läraren skapar dialog i klassrummet. Dylan Wiliam, professor vid University of London, kritiserar i föreläsningen *Koden till bättre lärande* på ur.se det vanliga konceptet där läraren ställer en fråga till klassen och låter dem vilkas händer först flyger upp i luften svara. Så skapar vi två klassrum i klassrummet, menar Wiliam. De som ofta får svara blir smartare, medan de som hellre gömmer sig i mängden inte får chansen att bli det.

Istället kan man dribbla runt frågan som en basketboll och plocka upp olika elever som får ta ställning till det som någon annan just sagt. Wiliam berättar om en pojke som hörde till de ivriga handuppräckarna och som var uppriktigt förvånad över hur smarta klasskamrater han hade när de började jobba enligt no hands up-modellen. Wiliam påpekar att alla hatar modellen till en början: Läraren, som inte kan köra på i gamla spår. Den ivriga, som inte får svara lika ofta som förr. Och den mindre ivriga, som nu tvingas formulera sina tankar högt i klassrummet. Men det är ett bra sätt att göra klassrummet rättvisare.

JAG TYCKER EGENTLIGEN ATT SJÄLVA CITATET ur Matteus 25:29 inte klingar klockrent i en skolkontext, fast jag vet att det inte ska tas bokstavligt. Inte tar vi ju något av våra allra svagaste elever, inte medvetet åtminstone. Tvärtom har vi varit ganska bra här i Finland på att ge dem extra stöd. Men det betyder inte att själva effekten inte finns – och hur den påverkas av nedskärningar och växande gruppstorlekar i skolan är inte svårt att räkna ut. ●

Vad händer med tidningen i skolan?

*Om vem som ska ta ansvar
för att fostra barn och unga
till tidningsläsare.*

Idag-kolumn, Hufvudstadsbladet 24.12.2015

MED TANKE PÅ HUR OFTA DET UPPREPAS att de finlandssvenska dagstidningarna måste tänka framåt är det förvånande att debatten så sällan handlat om de finlandssvenska barnens och ungdomarnas tidningsläsande.

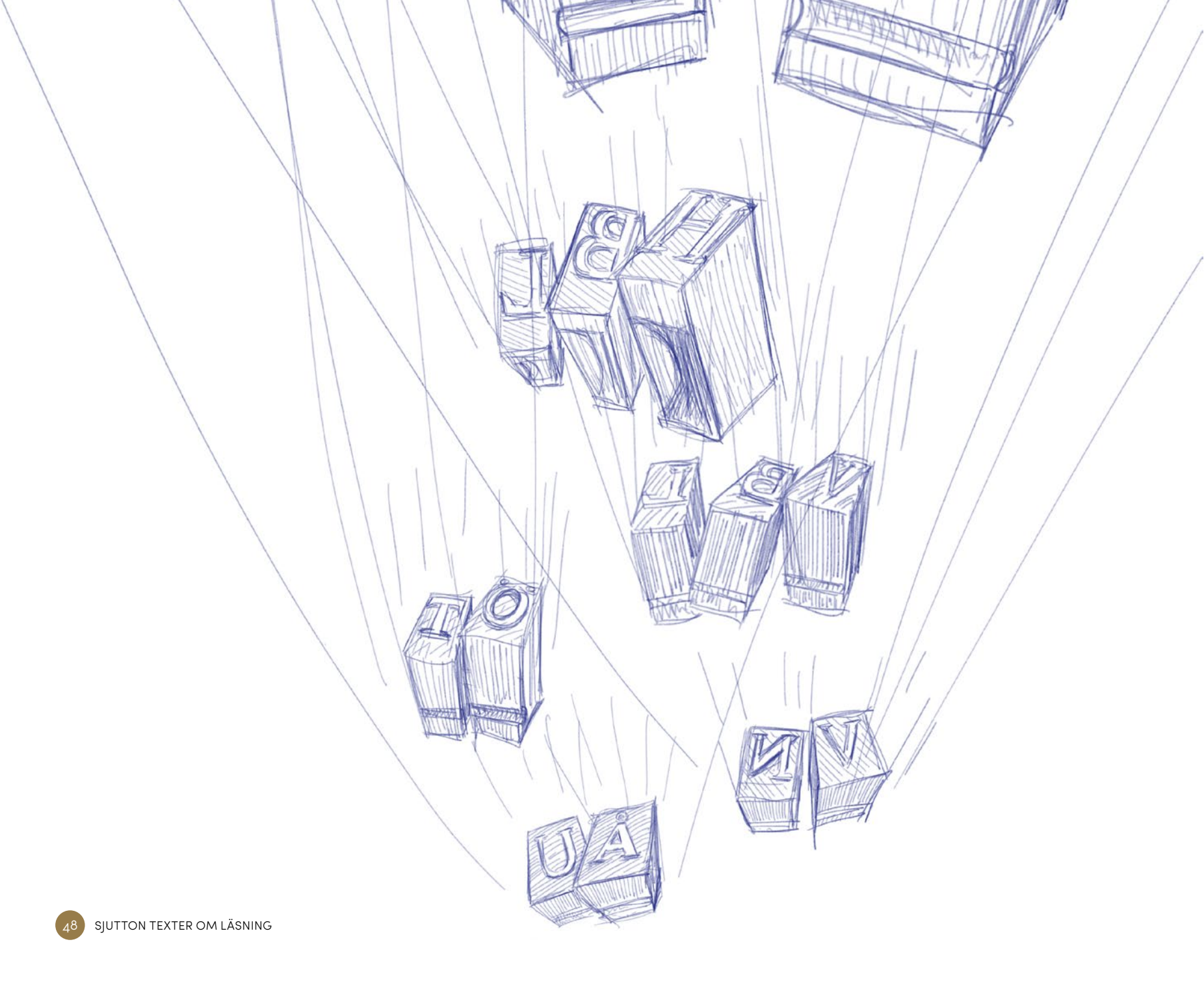
I en kommentar till Svenska Yle 15.12.2015 önskar **Carl Haglund** sig en gemensam finlandssvensk mediestrategi där de relevanta aktörerna kommer överens om var man vill vara om 10–20 år. Som dagstidningsutgivare måste man då påminna sig om att de barn som nu går i ettan flyttar hemifrån och väljer om de ska prenumerera på en finlandssvensk dagstidning eller inte om ungefär 15 år. Redan idag vittnar föräldrar om att deras ungdomar eventuellt kan tänka sig en prenumeration, men bara om mamma och pappa betalar.

Ute i Europa har man på många håll börjat ge ut dagstidningar för barn. Också våra nordiska grannländer har framgångsrikt hakat på trenden. Norska Aftenposten Junior, danska Berlingske Medias Kids' News och Svenska Dagbladet Junior är annonsfria papperstidningar som ges ut en gång i veckan med barn upp till 12 år som målgrupp och har alla stigande upplagor.

Att man ger ut tidningar för barn i pappersform kan kännas oväntat, men mediebolagen skulle förstås inte satsa utan att först undersöka vad målgruppen vill ha. För nog handlar detta också om att försäkra sig om betalande läsare i framtiden, fast det som lyfts fram är dagstidningsläsandets positiva inverkan på barnens samhällsintresse och skolprestationer.

Vad ska man tända brasan med
och låta hundvalpen kissa på när
papperstidningen försvinner?

Och pappersutgåvan är bra när man ska lära sig vad en dagstidning är. Den är enklare att överblicka än den digitala och får en att utveckla personliga bläddringsvanor. Det sägs också att pappret fördjupar läsoplevelsen eftersom man inte kan ta sig bort från texten lika snabbt som på nätet. Och den unga person som aldrig riktigt greppat vad en dagstidning är för något kommer nog inte heller att välja e-tidningen när hen flyttar hemifrån.

Att marknaden för en finlandssvensk juniortidning i print är för liten är lätt att förstå. Men just därför är det förvånande att Svensk Presstjänst, som de finlandssvenska tidningarna är med och finansierar, nu i all tysthet har lagt ner den framgångsrika verksamheten Tidningen i skolan. De klasser som vill fördjupa sig i nyhetsjournalistik kan istället gå med i Yle:s nyhetsskola, men där ligger inte fokus på dagstidningen som medium. Eftersom många hem nuförtiden bara har en digital prenumeration är det inte alls självklart att barnen kommer i kontakt tidningen där, som de gjorde förr när den låg framme på köksbordet. Därför blir skolans roll i sammanhanget ännu viktigare.

Säkert planerar man på tidningsredaktionerna i Svenskfinland att närma sig de yngsta läsarna, men för tillfället är utbudet på redaktionellt material och stödfunktioner för den målgruppen ganska skralt. Så om Haglunds önskan blir verklighet borde det här perspektivet definitivt ingå i överenskommelserna. ●

10

Att läsa fotboll

Om varför en fotbollsmatch på TV är god lektion i läsförståelse.

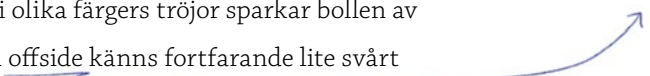
Bloggen Läsamassaden 7.8.2015

MIN MAN OCH MIN TOLVÅRIGA SON ÄR DUKTIGA FOTBOLLSLÄSARE. Och nu talar jag inte om att läsa böcker eller artiklar om fotboll. Jag tänker på hur de gör när de ser en match och läser själva spelet.

Själv är jag en god läsare av ganska många sorters texter, men när det gäller den här idrottsgrenen är min läsförståelse inte särskilt stark. Sedan jag blev fotbollsmamma har jag ändå kommit ett litet steg vidare i min läsutveckling och förstått att det handlar om mycket mer än att spelare i olika färgers tröjor sparkar bollen av och an mellan planhalvorna. Fast det där med offside känns fortfarande lite svårt att greppa, det måste jag medge. Och inte har jag stenkoll på alla spelarpositionerna heller. Ändå ser jag att fotbollen kan fungera som ett högintressant jämförelseobjekt när vi talar om läsförståelse i klassrummet.

I dag betraktar vi texter och vårt sätt att handskas med dem utgående från begreppet multilitteracitet. Vi talar om multimodala texter som använder flera olika uttrycksätt, eller modaliteter. Ju flera modaliteter som kombineras desto mer multimodal är texten. En fotbollsmatch på tv är ett utmärkt exempel på detta eftersom den kombinerar bland annat stillbild, rörlig bild, kroppsspråk, skriven text, talat språk, siffror, symboler, färger, ljudeffekter och musik.

Kolla vad Wikipedia säger om offside i fotboll!

För att kunna läsa, analysera och tolka en tv-sänd fotbollsmatch på djupet behöver man förhandskunskap och mycket övning. Min man och min son har båda egen erfarenhet av att spela fotboll – så de behärskar reglerna och terminologin och har inga problem med att leva sig in den berättelse som en fotbollsmatch är. De är också vana vid att titta på sporten både live och på skärm och njuter av att sätta ord på sina egna upplevelser och ta del av andras analyser. Och jag märker tydligt hur min egen upplevelse av en match alltid blir mycket ytligare än deras.

Men den som kan läsa och förstå en fotbollsmatch behärskar faktiskt samma strategier som en god läsare av till exempel faktatexter: Man aktiverar sina förhandskunskaper för att kunna förutspå vad det ska handla om. Man ser till att reda ut begrepp som är obekanta. Man blir känslomässigt engagerad och klarar av att tolka underliggande budskap. Man ser vad som är centralt och kan sammanfatta helheten efteråt. Man tar in textens olika modaliteter och förstår att de alla spelar en roll för hur man uppfattar den.

EN TV-SÄND FOTBOLLSMATCH kan egentligen betraktas som en utmärkt lektion i läsförståelse. Innan matchen börjar möter vi experterna i studion som ger oss information om vilken betydelse den har i sammanhanget (turneringen, serien, kvalet). Vi får veta hur lagen och de enskilda spelarna har klarat sig på sistone och vad vi kan förvänta oss av dem i kväll. Experterna spekulerar kring hur tränarna resonerat gällande laguppställningen och kommer med kvalificerade gissningar om spelets utgång. I ett klassrum där man jobbar effektivt med läsförståelse skulle

"Fotboll är inte bara världens största sport, det är också världens roligaste läromedel."

Artur Ekman

detta kallas för att skapa en förförståelse: Vad är detta för genre? I vilken kontext är texten skriven och publicerad? Vem är författaren och vad annat har hen skrivit? Vad vet vi om ämnet från tidigare? Vad tror vi att texten kommer att handla om när vi tittar på till exempel rubrik och bilder?

Sen börjar själva matchen. Där får vi som tv-tittare ett fantastiskt stöd för vår förståelse genom kommentatorn, som hela tiden sätter ord på det som händer på planen – förklarar, analyserar och kopplar till kontexten. Varje gång det händer något viktigt, oväntat eller konstigt får vi dessutom se händelsen på nytt, ur olika synvinklar och till och med i slow motion. (Det stödet för förståelsen saknar åtminstone jag när jag ser fotboll live.) Allt detta har också sin motsvarighet i arbetet med läsförståelse i klassrummet. De svagare eleverna, som ofta bara hoppar över det som känns svårt att greppa i texten, behöver lära sig att stanna upp och gå tillbaka, läsa om, ställa frågor till texten och lyssna till hur andra har förstått den.

Både efter första halvleken och när matchen är slut får vi som tv-tittare igen lyssna till experterna i studion som tänker högt kring det de sett. De ritar och berättar, de använder magnettaflor eller digitala verktyg och plockar ut viktiga episoder som de analyserar i detalj. Just så kan också en lärare hjälpa sina elever till bättre färdigheter i läsförståelse – nämligen genom att noggrant välja ut textavsnitt, projicera dem på klassrumsväggen, stryka under i dem och tänka högt kring sin förståelse och sina egna strategier. Här finns också goda möjligheter att, precis som de gör i tv-studion, leta efter undertexten. Så här dömde domaren, men vad hände egentligen? Så här står det svart på vitt i texten, men betyder det kanske något annat eller mera?

LÄSFORSKARNA SÄGER ATT DEN SVÅRASTE LÄSFÖRSTÅELSESTRATEGIN

är att sammanfatta en text. Bara den som verkligen har förstått klarar det. Också det här får vi en fin modell för när experterna i tv-studion knyter ihop sändningen genom att lyfta fram de avgörande faktorerna, de största styrkorna och svaghetererna i de två lagens spel. Så det är inte så konstigt att de som brinner för fotbollen ofta är välformulerade, insatta och analytiska när de talar om ämnet. Tv serverar dem hela tiden lektioner i läsförståelse och analys av just fotbollsmatchen som texttyp.

Kanske kunde vi utnyttja detta i klassrummet? Åtminstone kan man göra jämförelsen för att hjälpa eleverna att förstå hur processen ser ut när vi jobbar med läsförståelse. Men kunde man också tänka sig att utse experter bland eleverna som får sätta sig in i kontexten och dela med sig av dem i "tv-studion" innan man börjar läsa? Kanske kunde man dela ut gula kort som eleverna får vifta med när de behöver få höra något knepigt i repris under högläsningen? Kan man utse en expert som får prata kring ett utvalt ställe med pennan i handen och en annan som får sammanfatta på slutet? Och hur vore det om publiken gjorde vågen när någon kommit med en extra insiktsfull kommentar? Just nu har jag inget eget klassrum att testa detta i, men jag tror att det kunde vara värt ett försök.

I GÅR DISKUTERADE JAG DET HÄR BLOGGINLÄGGET med min tolvåring, som förstod hur jag tänkte och tyckte att jag hade en poäng. Han formulerade en slutkläm åt mig och den lyder så här: "Fotboll är inte bara världens största sport, det är också världens roligaste läromedel." ●

*Med en illustration blir
den här texten mera
multimodal!*

11

Om alla lärares ansvar för att undervisa i hur det egna ämnets texter ska läsas och förstås.

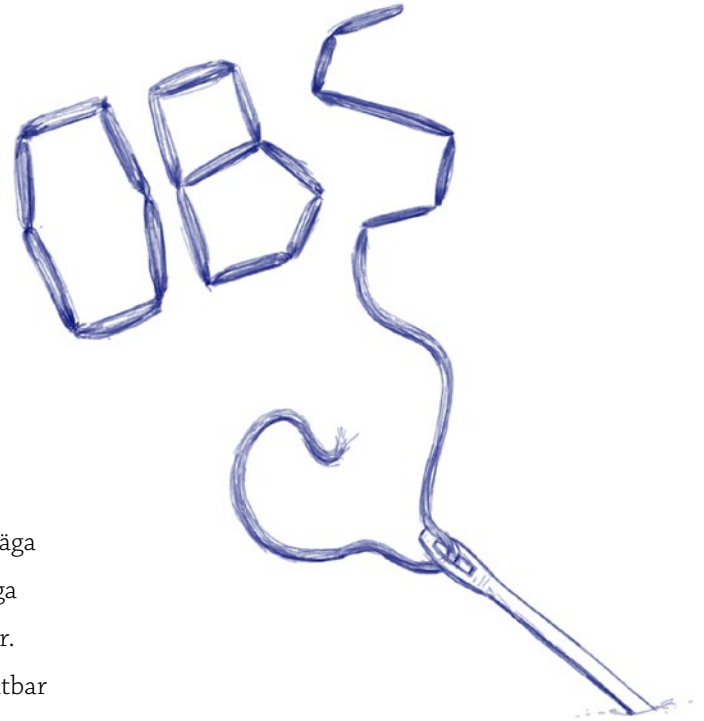
Alla lärare är modersmåslärare

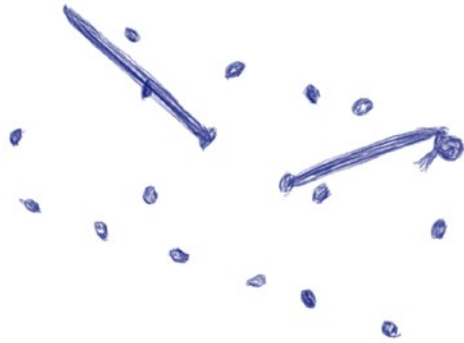
Tidningen Läraren 21/2014

“VAR OCH EN HAR RÄTT ATT växa till sin fulla potential som människa och samhällsmedlem.” Det är kanske den viktigaste meningen i de nya finländska läroplansgrunderna för den grundläggande utbildningen. Jag hörde en lärare säga på radion att hon tänker brodera den på en korsstygnssonad som hon ska hänga upp i sitt klassrum, som en daglig påminnelse om vad skolan måste sträva efter.

För naturligtvis handlar det om en strävan. En människas potential är omätbar och tanken om att skolan skulle kunna hjälpa varje elev att växa till sin fulla potential på alla områden är utopisk. Men en sak är åtminstone säker: Den lässvaga elev som inte får tillräckligt stöd kommer inte ens att hamna i närheten av sin fulla potential i väldigt många avseenden.

Dels bygger inlärningen i skolan i allt större utsträckning på att eleven ska läsa, förstå, tolka och bedöma texter av olika slag. Dels minskar antalet arbetsplatser där man kan klara sig utan att kunna läsa ordentligt. Som barnboksförfattaren **Timo Parvela** konstaterar i en kolumn (*Samarbete* 03/2014) gjordes skogsarbetet tidigare med motorsåg, men nu krävs en examen för att man ska kunna sköta en skogsbruksmaskin värd en miljon euro. I läroplansgrunderna verkar man också vilja försäkra sig om att ingen elev ska gå ut grundskolan med bristfälliga läsfärdigheter.

*Mera om multilitteracitet
i kapitel 10 och 12!*

FÖR DET FÖRSTA lyfter man fram tre tidpunkter då elevens utveckling ska synas extra noga i sömmarna, nämligen övergångarna mellan förskola och årskurs 1, mellan årskurs 2 och 3 och mellan årskurs 6 och 7. Särskilt glädjande är att man i samband med övergången mellan tvåan och trean betonar att elevernas läs- och skrivfärdigheter ska stödjas. Det finns internationell forskning som visar att det ungefär i den här åldern ofta uppstår en svacka i läsmotivationen. En orsak kan vara att man tyvärr ofta slutar läsa högt för barn då de lärt sig läsa. En annan förklaring är kanske att texterna man läser i skolan blir svårare och lässvaga elever halkar efter i sin läsutveckling och tappar lusten.

FÖR DET ANDRA anger de nya läroplansgrunderna förmågan att tänka och lära sig som det första kompetensmålet för alla årskurser. Också på flera andra ställen lyfter man fram elevens metaperspektiv på sin inläring och det står att läs- och skrivstrategier ska vara de centrala metakognitiva färdigheterna inom modersmålsundervisningen. För undervisningen i läsning innebär det bland annat att vi lärare måste bli bättre på att beskriva våra egna lässtrategier för att kunna visa modell för

eleverna. Vi måste arbeta metodiskt och forskningsbaserat med läsförståelse och börja kartlägga elevernas läsutveckling, om vi inte redan har för vana att göra det. Vi behöver också en gemensam begreppsapparat när vi ska diskutera och planera läsundervisning tillsammans.

FÖR DET TREDJE har multilitteraciteten, som i de gamläläroplansgrunderna kommer upp i samband med ”det vidgade textbegreppet” i ämnet modersmål och litteratur, nu lyfts upp som ett kompetensmål för undervisningen som helhet. Det innebär ett krav på att undervisningen kontinuerligt ska bygga på en mångsidig textmiljö i alla ämnen. Här måste skolledningen se till att det finns resurser för fortbildning och tid för lärare i olika årskurser och undervisningsämnen att komma överens om hur man tillsammans ska se till att alla elever får ”en grundläggande läs- och skrivfärdighet, numerisk läskunnighet, visuell läskunnighet, medialäskunnighet och digital läskunnighet”. Det känns som att någon äntligen har formulerat vad den slitna frasen ”alla lärare är modersmållärare” ska betyda i praktiken. ●

12

Multilitteracitet och läsning av läromedel

*Om att läsa och skapa
multimodala texter i alla ämnen.*

Bloggen Läsambassaden 12.4.2016

I FÖRORDET TILL SIN INTRESSANTA BOK *Se texten! Multimodala texter i ämnesdidaktiskt arbete* (Gleerups, 2014) skriver Kristina Danielsson och Staffan Selander så här: "Att kunna läsa och hantera texter innefattar betydligt mer än den elementära läsfärdigheten att tyda bokstäver och ord. Snarare är det något man måste lära sig varje gång man träffar på en ny genre, ett nytt ämne, eller en text i ett nytt medium. Inte minst för elever i skolans olika textvärldar blir detta en allt viktigare fråga."

Detta är något som också de nationella läroplansgrunderna för den finländska grundskolan mycket starkt tar fasta på: den så kallade multilitteraciteten är en av de sju kompetenserna som ska genomsyra hela undervisningen. I läroplanstexten står att utgångspunkten är "en vidgad textsyn enligt vilken information kan produceras och presenteras med hjälp av olika symbolvärldar: verbalt, visuellt, auditivt, numeriskt, kinestetiskt och genom kombinationer av dessa." Och när flera olika uttrycks sätt (modaliteter) kombineras i samma text säger man att den är multimodal.

Vilken blir skillnaden
om man skriver *så* här eller **så** här?

MÅNGA AV DE NYA DIGITALA GENRERNA består av många olika modaliteter, men det är skäl att påpeka att multilitteracitet inte handlar bara om digitala texter. Den enklaste alfabetiska text tryckt på papper är egentligen också multimodal, eftersom den har en visuell dimension (till exempel typsnitt och layout) som inverkar på hur vi läser och tolkar den. Detta kan också få fungera som en påminnelse om att det inte finns någon orsak att låta sig skrämmas av ordet multilitteracitet, som kan uppfattas som abstrakt och akademiskt. Multimodala texter har vi alltid sysslats med i skolan och redan de nuvarande läroplansgrunderna talar ju om det vidgade textbegreppet. Multilitteracitet är som begrepp på sätt och vis också bättre än finskans "monilukutaito", eftersom det senare låter förstå att det handlar om bara läsning. Multilitteracitet innefattar både att läsa, värdera och skapa multimodala texter.

Kanske är det ändå digitaliseringen av undervisningen som mest väcker funderingar och känslor av otillräcklighet hos lärare. Men för att bli bättre på att undervisa i multilitteracitet krävs inte nödvändigtvis att man genast tar in en massa nya digitala verktyg i klassrummet. Man kan göra som Danielsson och Selander föreslår, nämligen starta med en kritisk granskning ur ett multimodalt perspektiv av de läromedel man använder. Samspelet mellan olika delar av en text kan, som författarna påpekar, nämligen både försvåra och underlätta för läsaren att förstå texten.

För en lärare som är expert på sitt eget ämne kanske det är solklart hur kombinationen av ord, bilder och grafiska element i läroboken ska förstås, men eleverna kan stöta på betydande svårigheter om de inte får hjälp med sin läsning. Själv har jag till exempel hört talas om forskning som visat att pilen som symbol kan ha över hundra

*Bli det lättare att förstå
den här tanken om man
stryker under den i texten?*

olika betydelser beroende på sammanhanget, vilket redan i sig berättar något om hur svåra illustrationer, modeller, kartor, grafer och liknande element i läromedel kan vara att förstå.

Danielsson och Selander påpekar också att de olika skolämnena i sig ställer speciella krav på tolkning och produktion av multimodala texter. Detta stämmer överens med tankegången i de nya läroplansgrunderna om att det pedagogiskt medvetna arbetet med olika textgenrer tydligt ska ingå i alla ämnen. Modersmålsämnet har av tradition en särställning här, men om trenden med försämrade läsfärdigheter bland våra barn och unga ska vändas måste alla stadier och alla ämnen dra sitt strå till stacken.

Ämneslärare som ställer sig skeptiska till att undervisa i läsning måste påminnas om att deras elever kommer att ta till sig stoffet på ett effektivare sätt om de får undervisning i hur de ämnesspecifika texterna ska förstås. Man kan helt enkelt inte ta för givet att elever inte behöver vägledning i att läsa och producera olika slags texter bara för att de knäckt läskoden och uppnått ett visst mått av läsflyt. Och speciellt när vi talar om att producera digitala texter är det ju enklare än någonsin för eleverna att själva kombinera olika modaliteter. Då måste läraren också fundera över hur den aspekten av elevtexterna ska bedömas utifrån de givna kriterierna. ●

*Referat,
rapport, recension
– eller kanske
något alldeles
annat?*

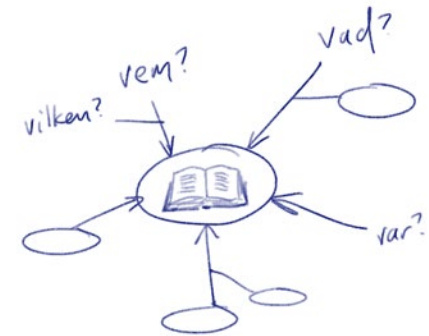
*Om att låta eleverna redovisa för sin
läsning av skönlitteratur på olika sätt.*

Bloggen Läsambassaden 25.2.2015

VI ÄR MÅNGA LÄRARE på olika stadier som vill att våra elever ska läsa valfri skönlitteratur i koppling till undervisningen. Och ofta vill vi naturligtvis också att eleverna ska redovisa för läsningen på något sätt. Men vilka metoder tillämpar vi egentligen då – och varför?

Vi kan börja med att föreställa oss att en lärare delar ut följande frågor till eleverna då de ska berätta eller skriva om en bok de läst:

- Vem har skrivit boken?
- Vem är huvudperson?
- Vilka andra viktiga personer finns i berättelsen?
- Var och när utspelar den sig?
- Vad handlar boken om?
- Vad tyckte du om den?
- Vem skulle du rekommendera boken för?

OCH VAD HAR DE HÄR FRÅGORNA GEMENSAMT? Just det. Frågorna är rätt enkla att svara på även om man inte har läst boken, åtminstone om man inte är en nybörjar-elev. Förmodligen räcker det med att läsa baksidan, skumläsa de första kapitlen och sedan fabricera en åsikt om läsoplevelsen. Det tar inte många minuter. Och när det gäller handlingen kan man ju alltid påstå att man inte vill avslöja för mycket för den som kanske vill läsa boken. Så den elev som inte kunnat, orkat eller hunnit läsa boken kan faktiskt ”klara uppgiften” hyfsat – utan att egentligen ha gjort det som krävts. Som gymnasielärare har jag mött många elever som säger att de fuskat sig igenom all läsning av skönlitteratur i grundskolan på det här sättet.

Men inte heller de som har läst sina böcker får redskap för att presentera sina läsoplevelser på ett intressant sätt, om ramarna bara utgörs av den ovannämnda typen av frågor. De muntliga bokpresentationerna blir lätt väldigt lika varandra och de skriftliga redovisningarna blir sällan någon större läsoplevelse för läraren, som dessutom kanske mest sitter och funderar på om somliga elever har läst boken eller inte. Naturligtvis hör det till att presentera basfakta om en bok när man ska berätta om den för någon som inte har läst den, men det är liksom bara inledningen.

Så hurdana frågor kan man ställa för att hjälpa eleven att komma mera in på djupet i sin redovisning av läsningen? Den springande punkten är, som jag ser det, att ställa frågor som kräver att eleven pekar ut specifika ställen i texten för att belysa eller motivera sina påståenden. Sedan kan man välja, beroende på den pedagogiska målsättningen, att fokusera på läsoplevelsen, på hur författaren har gått till väga, eller kanske på eget skapande utgående från texten. Och kom då ihåg att ge eleverna frågorna på förhand så att de kan ha dem i bakhuvudet under läsningen, och vet vad som förväntas efteråt!

OM MAN VILL ATT ELEVEN SKA FOKUSERA PÅ SIN UPPLEVELSE

kan man exempelvis ställa följande frågor:

- Vilket ställe i boken gav dig den tydligaste inre bilden?
- Vilket tycker du var det mest spännande stället i boken?
- Var blev du överraskad?
- På vilket ställe började du ana hur det skulle sluta?
- På vilket ställe kunde du bäst förstå varför huvudpersonen tänkte / kände / betedde sig på ett visst sätt?
- Var lämnade författaren någonting osagt som du gärna skulle ha fått veta mera om?

Om redovisningen sker muntligt kan man be eleven läsa de utvalda styckena högt och motivera sitt svar. Om det handlar om en skriftlig uppgift kan de aktuella ställena i boken refereras eller citeras (en nog så nyttig sak att behärska).

OM MAN VILL JOBBA MERA TEXTANALYTISKT kan frågorna ovan omformuleras lite:

- Välj ett ställe i texten som ger dig en tydlig inre bild. Vilka sinnesintryck använder författaren för att måla fram bilden?
- Välj ett spännande stycke i boken. Varför upplever läsaren just det här stället så? Är det till exempel något med händelserna, med personernas tankar eller med miljön som skapar spänningen?
- Titta på ett ställe i boken där du blev överraskad. Hur gör författaren för att överraska dig? Finns det ledtrådar som pekar åt ett annat håll och lurar läsaren?

- Vad av det som händer i slutet av boken hade du väntat dig och vad blev annorlunda? Vilka ledtrådar om hur det skulle gå kan du nu efteråt märka att författaren lagt ut?
- Välj ett ställe där en person reagerar med en stark känsla, till exempel rädsla, sorg, glädje, nyfikenhet, lättnad eller ilska. Hur gör författaren för att visa vilken känsla personen har? Kommer det fram genom hans beteende, tankar eller repliker?
- Fundera på tomrum i texten, det vill säga sådant om författaren låter bli att berätta. Välj några sådana tomrum och diskutera varför du tror att författaren lämnat dessa ställen öppna.

OM REDOVISNINGEN AV LÄSNINGEN SKA GÖRAS I EN ESTETISK FORM

fungerar det också bra att utgå från specifika ställen i texten som eleven väljer.

Till exempel så här:

- Välj ett ställe i boken där du får en tydlig bild av en plats. Skriv sedan en egen miljöbeskrivning där du utgår från författarens beskrivning, men lägger till egna detaljer och broderar ut med till exempel olika sinnesintryck. Läs upp båda texterna för någon och jämför tillsammans.
- Välj ett ställe i boken där du får en tydlig bild av en plats. Rita en karta över platsen och skriv in citat ur texten på den. Läs upp texten och presentera sedan kartan med citaten.

- Välj det mest spännande stället i boken. Plocka ut ord, uttryck, bitar av meningar och hela meningar som du tycker att skapar spänning. Använd dessa i en dikt i fri form – och lägg gärna till eget material. Läs upp båda texterna och diskutera likheter och skillnader.
- Välj ett lämpligt avsnitt alldeles i slutet av boken, kanske en halv sida. Skriv en ny version av slutet där något alldeles annat händer – men försök ändå skriva det så att ditt slut skulle kunna passa ihop med berättelsen som helhet.
- Välj ett ställe i boken där något händer som får huvudpersonen att uppleva starka känslor. Skriv en dagboksanteckning i jagform där huvudpersonen beskriver händelsen och sätter ord på sina känslor.

SLUTLIGEN VILL JAG RESONERA lite kring hur vi benämner de texter våra elever producerar om böcker de läst. Bokreferat är ett begrepp jag inte är så förtjust i. Visst behöver man kunna referera, men det finns så mycket annat man kan göra med en bok än att återge handlingen i den. Inte låter ordet bokrapport särskilt inspirerande heller. I rapporten som genre ingår till exempel sällan den subjektiva upplevelsen. Bokrecensionen i sin tur är en "riktig" textgenre som förutsätter både presentation, analys och subjektivt omdöme. Ett bättre ord än referat och rapport, tycker jag. Men det står ju faktiskt varje lärare fritt att benämna slutprodukten på ett sätt som passar för den uppgift men gett eleverna, oberoende av om den är skriftlig eller muntlig. ●

14

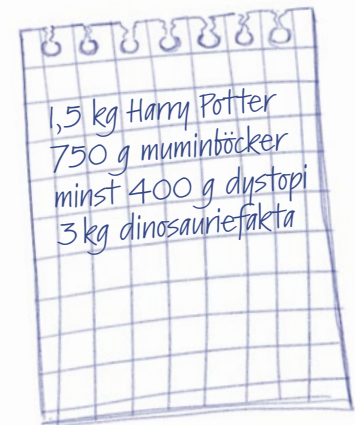
*Om olika sätt att mäta och
belöna elevernas läsning.*

Ska man tävla i läsning - och hur i så fall?

Bloggen Läsambassaden 10.6.2015

MÅNGA SKOLOR HAR EN TRADITION MED TEMAVECKOR då man lyfter fram böcker och läsning (för det mesta gäller det skönlitteratur) på olika sätt. Ganska vanligt är att klasser får tävla med varandra om vem som läser mest. Resultatet mäts på olika sätt, till exempel i antal eller kilogram lästa böcker, och synliggörs på kreativa sätt i klassrum och korridorer. De som vinner får kanske böcker eller glass som pris. Under mina många besök i finlandssvenska skolor har jag sett hur mycket tid och kraft lärare och bibliotekarier lägger ner för att förse eleverna med böcker och inspirera dem i samband med olika lästävlingar.

Syftet med lästävlingarna är oftast att sporra eleverna att läsa mer än de annars gör, vilket är bra. Vi vet att barn läser allt mindre på sin fritid, samtidigt som forskningen visar att man måste läsa mycket för att bli en god läsare. I skolvardagen är det inte alltid så enkelt att vika tillräckligt med tid för läsandet då man har så mycket annat på agendan. Och många elever vittnar om att det känns bra att ibland få rikligt med lektionstid för läsandet. Det är ändå mycket viktigt att man inte bara ser på läsandet ur ett kvantitativt perspektiv om man vill eleverna ska utveckla sin läsförståelse. Då behövs också metodisk undervisning kring gemensamma texter i klassrummet.

I sin bok *Att undervisa i läsförståelse* (Natur och kultur, 2009) menar läsforskaren **Barbro Westlund** att de flesta bedömningsforskare och läsforskare är kritiska till tävlingsmoment i läsundervisningen: ”Det är kortsiktiga lösningar, som får barnen att känna sig förvirrade över varför de egentligen läser. Är det för att läraren ska bli glad? Är det för att få en belöning? Läraren ska istället utgå från att alla elever kan känna en inre motivation att vilja läsa utifrån lika syften”. Hon hänvisar till forskning som visar att svaga läsare kan ge upp i en tävlingssituation och att starka läsare också riskerar att tappa motivationen då det är så enkelt för dem att vinna. Det framgår dock inte om detta handlar om att tävla individuellt eller i grupp, något som kan ha stor betydelse för hur eleverna upplever tävlingen. Jag tror ändå starkt på det som Westlund poängterar här, nämligen att det är viktigt att eleverna uppmuntras till att jämföra sig med sig själva när det handlar om prestation och ansträngning vid olika tidpunkter.

DE FLESTA LÄRARE JAG HAR PRATAT MED har gett uttryck för positiva erfarenheter av lästävlingarna. Många elever har läst mycket, hittat en ny växel i sin läsning eller kanske ett nytt författarskap att fördjupa sig i. Och det är förstås utmärkt. Men jag tror ändå att det finns utrymme för lite nytänkande när det gäller lästävlingarna. En högstadielärling jag pratat med mindes de tidiga skolårens lästävlingar ungefär med orden ”Man var ju så ivrig att vinna tävlingen att man fuskade ganska mycket.” Den kommentaren har jag funderat mycket på – och nu har jag faktiskt fått ett konkret exempel på hur man kan tävla i läsning på ett annorlunda sätt.

Min vän och modersmålslärlingkollega **Pamela Lindebäck** som arbetar i årskurs 7–9 i Grundskolan Norsen i Helsingfors berättar att man där ordnat läsveckor som engagerat hela skolan i flera år. ”De första åren tävlade vi i lästa sidor”, skriver

hon i ett meddelande till mig. ”Många elever är som bekant väldigt tävlingsinriktade och visst tror jag att många läste mer än de annars hade gjort tack vare tävlingsmomentet. Å andra sidan fuskades det enormt mycket och hur man än gör blir resultatet inte helt rättvist. Dessutom tror jag att många svaga läsare kände sig ännu svagare då de jämförde sig med storläsarna.” På grund av detta testade man ett år på att ha läsveckor utan tävling, men trots att det var trevligt upplevde lärarna att eleverna inte tog läsandet på lika stort allvar då tävlingsmomentet saknades.

I fjol kom man därför på idén att låta eleverna tävla i läsro och på så sätt belöna positivt beteende. Lästiden var tjugo minuter varje dag och läraren antecknade hur stor av del av tiden som var tyst och lugn. Dessutom antecknade läraren hur många av eleverna som hade en bok med sig till lektionen. Matematikläraren som var med i gruppen som ordnade läsveckorna räknade ut klassernas poäng och vinnarklasserna (en per årskurs) belönades med biobiljetter på svenska dagen-samlingen som avslutade läsveckorna. ”På det här sättet slapp vi stressläsningen, då vissa elever läste böcker i rasande takt bara för att kunna anteckna så många sidor som möjligt”, skriver Pamela Lindebäck. ”De svaga läsarna fick i lugn och ro läsa i egen takt och på det viset vara lika duktiga som sina storläsande klasskompisar.”

Om man som pedagog bedömer att ens elever behöver läsa mera kunde detta med att tävla i läsro alltså vara ett sätt att undvika både fuskandet och de motivationsproblem som Barbro Westlund lyfter fram. Men det är ändå skäl att betona att den här typen av aktiviteter inte berättar så mycket för läraren om vad eleverna har förstått av det de läst och att det är mycket viktigt att också skapa läsgemenskaper där man samtalar om och tillsammans fördjupar sig i en text som alla läst. Varierade arbetssätt kring läsandet i klassrummet är alltså A och O för att eleverna ska utvecklas till goda läsare. ●

*antalet lugna minuter
plus antalet medhävda böcker
dividerat med antalet elever i klassen*

15

Aphantasia

*Om att sakna inre bilder och
hur det påverkar läsandet.*

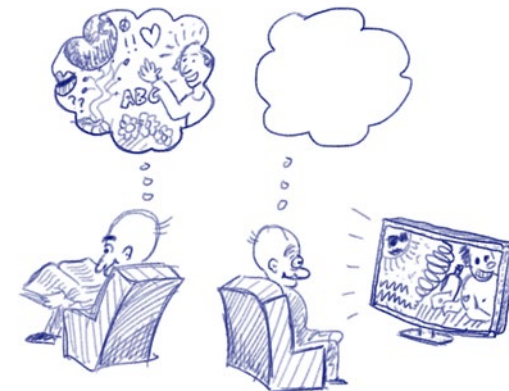
Bloggen Läsambassaden 25.5.2016

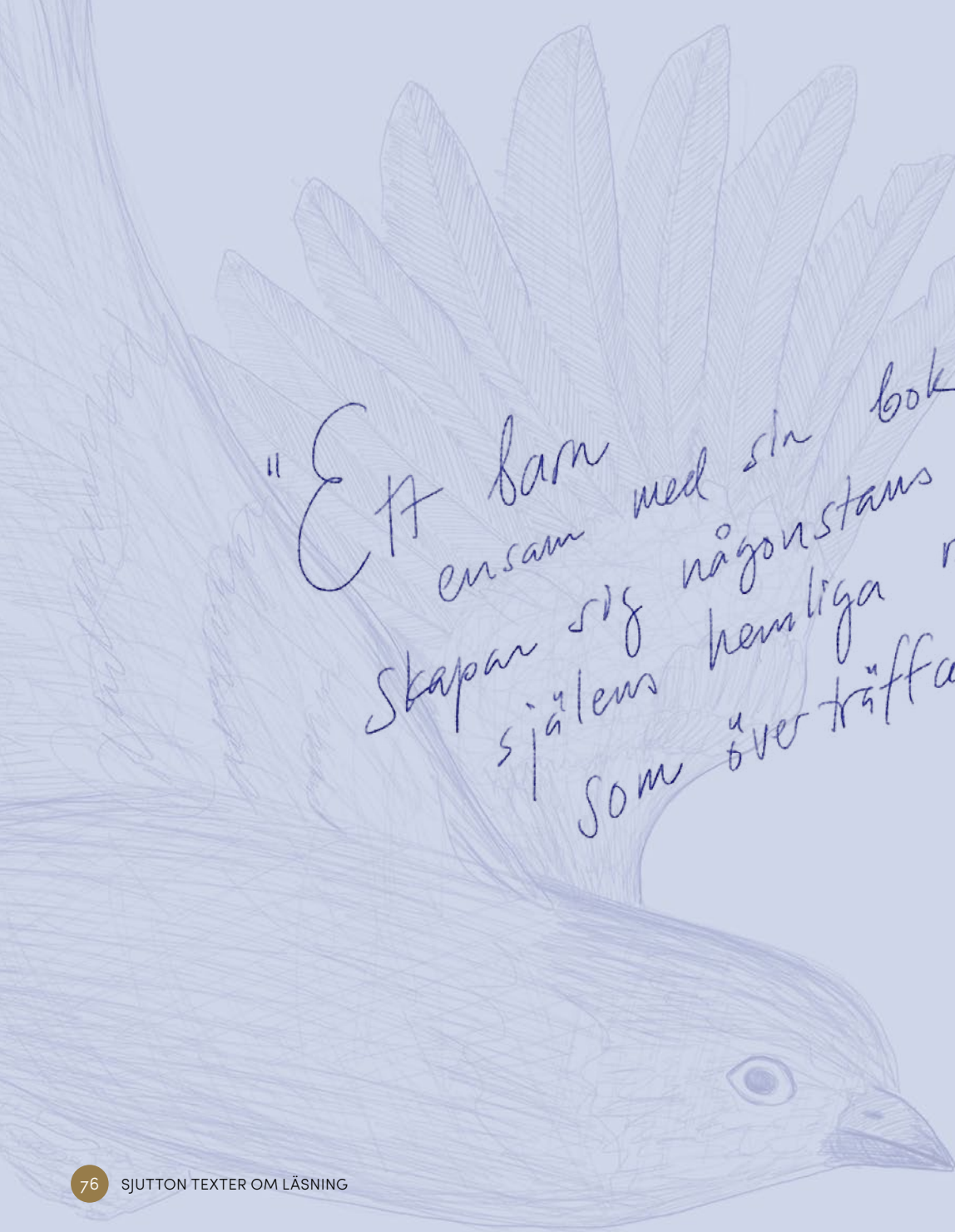
NÄR JAG FÖRELÄSER OM LÄSNING brukar jag ofta visa en bild med rubriken

Why we read. Den föreställer två tecknade gubbar, en som läser en bok och en som tittar på tv. Den läsande gubben har en tankebubbla som är full av granna bilder, medan den tv-tittande gubbens tankebubbla är tom. Istället finns de granna bilderna i tv-rutan. Jag poängterar att tv-tittaren naturligtvis kan få tankar och idéer av det han ser, men att skillnaden ligger i att han får de färdiga bilderna serverade medan den andra skapar dem själv, i sin fantasi.

Jag poängterar också att jag förstår att det måste kännas mindre lustfyllt att läsa en roman om man inte får så tydliga inre bilder av den. Om händelser, miljöer och personer inte spelas upp som en film i ens fantasi uteblir inlevelsen – och därmed också upplevelsen.

Många berättar i det här sammanhanget om erfarenheter av att först läsa boken och sedan bli besviken då filmatiseringen inte stämmer överens med de starka egna bilderna. När jag träffar ett och två på lågstadiet och vi fantiserar tillsammans händer det ibland att någon säger att han eller hon inte ser någonting i huvudet. Men annars är det aldrig någon som sätter ord på sina eventuella svårigheter med att visualisera.

"Ett barn
ensam med sin bok
skapar sig någonstans inne i
själens hemliga rum egna bilder,
som överträffar allt annat"

Astrid Lindgren

De inre bildernas betydelse vid läsning har ju diskuterats en del under de senaste åren, till exempel i samband med projektet En läsande klass och de så kallade läsfixarna. Läsfixarna är fem figurer som representerar varsin läsförståelsestrategi: Spågumman förutspår vad som ska hända, reportern ställer frågor till texten, detektiven reder ut oklarheter och studerar ord och begrepp, cowboyn sammanfattar med sin lasso och konstnären skapar inre bilder av det lästa.

Just konstnären har fått kritik från läsforskare, som menar att det inte finns vetenskapliga belägg för att strategin fungerar. Att läsa en text och sedan låta eleverna rita utgående från de inre bilder texten skapat hos dem är till exempel inte en metod som kan sägas stärka läsförståelsen.

Forskare menar också att skapandet av inre bilder inte kan kallas för en lässtrategi utan att det är en meningsskapande kognitiv process. Skapandet av inre bilder är själva förståelsen, inte verktyget man använder för att förstå.

MEN VAD HÄNDER OM man beskriver sina inre bilder med ord och diskuterar och jämför dem med någon som läst samma text? Då kan man väl åtminstone bli mera medveten om sina bilder, eller avsaknaden av sådana? Men kan själva samtalet också göra dem tydligare? Kan man vara otränad i att skapa inre bilder, men öva sig i det? Kanske de som kan skapa tydliga och engagerande bilder i sin fantasi är de som hört många berättelser när de var små och därmed börjat träna tidigt?

Jag vet inte säkert, men jag föreställer mig att det är möjligt att bli bättre på detta. Bevisligen kan man ju träna sitt minne genom olika visualiseringstekniker, så varför skulle inte förmågan att skapa bilder när man läser också kunna tränas?

www.enlasandeklass.se

UNGEFÄR SÅ HÄR HAR JAG TÄNKT, tills jag stötte på en artikel (19.5.2016) av amerikanen **Blake Ross** som är skribent och programmerare. Där skriver han om en insikt som nyligen drabbat honom med full kraft: Han kan inte skapa några inre bilder alls.

Om någon ber oss föreställa oss en strand kommer en del av oss att se en fotografisk bild medan andra ser en skuggig teckning, skriver Ross. En del kan bara se en strand de sett i verkligheten, andra kan skapa en helt ny i sin fantasi. Somliga måste anstränga sig hårdare för att måla fram bilden än andra.

Men Blake Ross har aldrig kunnat visualisera någonting. Han menar att han kan idissla begreppet strand. Han vet att där finns vatten, sand och sol. Han känner igen en strand när han ser den och han kan leka med själva ordet – men han kan absolut inte se någon strand för sin inre blick vare sig han blundar, läser om en strand eller koncentrerar sig på att tänka på en strand i timmar.

Blake Ross berättar att han inte hade förstått att han saknar en förmåga som de flesta människor har, förrän han läste en artikel om en 65-årig man som inte längre kunde skapa inre bilder efter en operation. Detta fall blev sedan startskottet för forskningen kring det man på engelska kallar "aphantasia" vid universitetet i Exeter i England. 65-åringen kände igen **Tony Blair** på ett foto, men när han ombads föreställa sig Blairs ansikte aktiverades inte de delar som vanligen aktiveras i hjärnan när man skapar inre bilder. Detta trots att mannen alltså kände till fakta om hur Blair ser ut. Blake Ross slog själv sitt huvud så att han tuppade av när han var tio år gammal, men minns inte om han kunde skapa inre bilder före det.

ROSS BERÄTTAR OCKSÅ att frågan om han kan uppleva andra sinnesintryck än de visuella i sin fantasi känns obegriplig. Han kan inte höra en låt för sitt inre öra eller föreställa sig en replik uttalad med en specifik skådespelares röst. Han får inte gåshud av att tänka på en tarantella och kan inte återkalla smaken av pizza i sin fantasi. Han menar också att han så gott som aldrig drömmer något om nätterna, och gör han det är ett slags lista med händelser ur drömmen det enda han kan återge.

Istället för bildskapandet pågår en ständig inre monolog i Blake Ross hjärna. Han grubblar över ord och kombinationer av ord. Han ställer frågor och leker med begrepp och koncept, men har svårt att hålla situationer i minnet eftersom han inte ser dem som visuella bilder. Han säger också att han nästan inte minns någonting från sin barndom eller sin tid på collage och blir tvungen att ljuga när någon undrar vad han gjorde i måndags. Ändå har han haft en chefsposition på Facebook och är en av grundarna till Firefox. "I've always felt an incomprehensible combination of stupid-smart", skriver han.

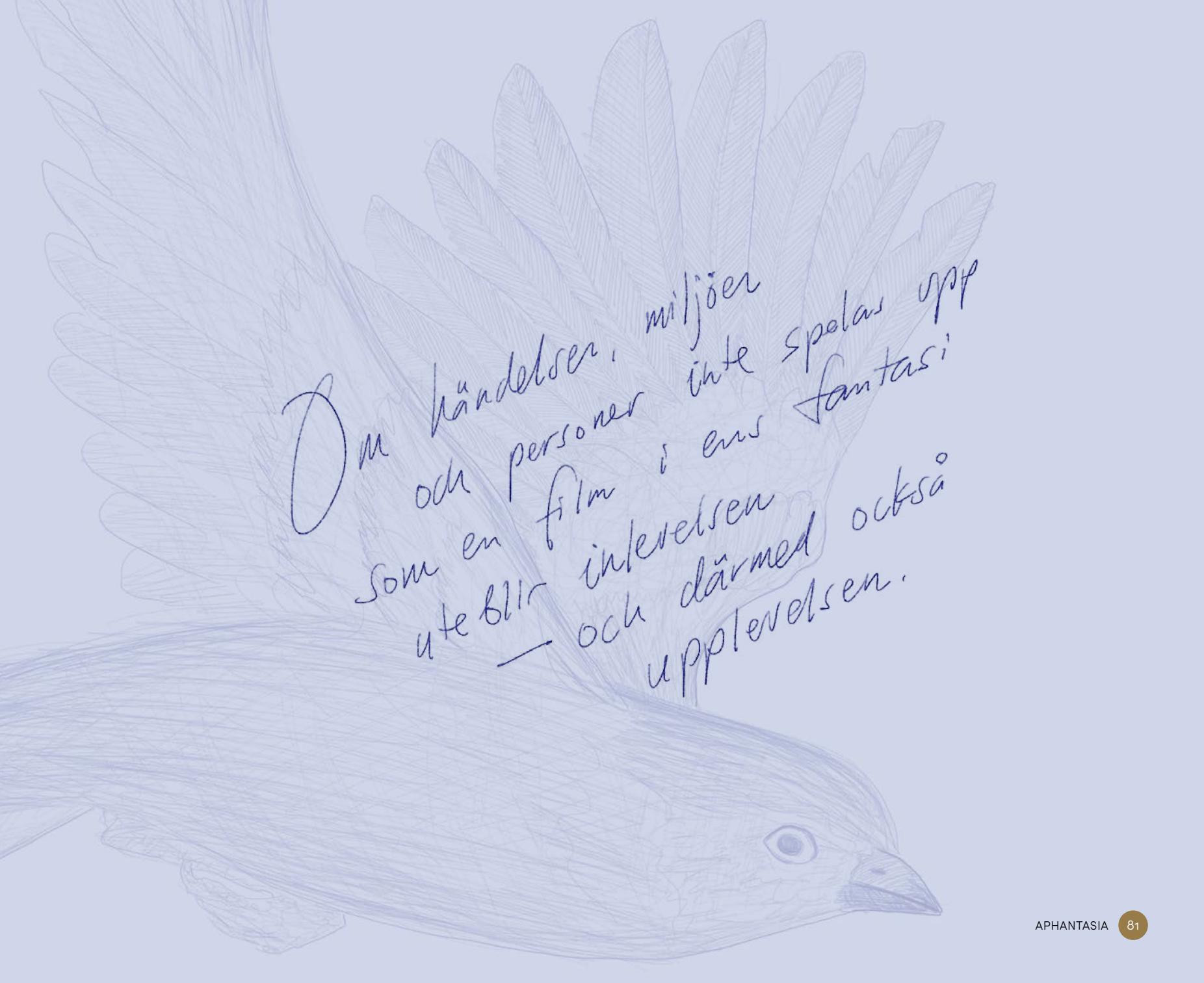
Ross säger också att han alltid haft en diffus känsla av att han läser på fel sätt. Beskrivningar som andra läsare njuter av ger honom absolut ingenting. Istället letar han efter handling och idéer "som arkeologen letar efter ben". Han älskar att skriva, gärna sarkastiska essäer. Att skriva fiktion beskriver han som tortyr.

Intressant att Ross själv använder bildspråk!

MEN ÄR BLAKE ROSS DÅ ETT UNIKT UNDANTAG? Det verkar inte riktigt så, även om det finns mycket lite forskning i ämnet. När Ross drabbas av insikten om sin oförmåga att skapa inre bilder börjar han diskutera ämnet med folk han känner och lyckas faktiskt hitta ett par personer bland sina vänner som känner igen sig i hans erfarenheter. Han hänvisar också till en enkätundersökning med 2 500 personer från år 2009 enligt vilken 2% av deltagarna saknade visualiseringsförmåga, men konstaterar att forskningsunderlaget är för litet för att man ska kunna dra några slutsatser.

Att fenomenet tills vidare är ganska okänt visas också av att jag inte lyckas få några relevanta träffar när jag försöker googla fram information om det på svenska. Och hela tiden medan jag läser Blake Ross text och grubblar över ämnet återkommer jag till samma frågor. Har jag haft elever som lidit av "aphantasia" i mina klassrum? Hur upplevde de i så fall min litteraturundervisning? Och hur ska jag på bästa sätt i framtiden bemöta och hjälpa eventuella elever utan förmåga att skapa inre bilder? ●

Om handlinger, miljöer
och personer inte spelas upp
som en film i ens fantasi
ute blir intressen och därmed också
upplevelsen.

16

Hur man hittar en berättelse

*Om en fantasiskapande
lektionshelhet med
elever i årskurs 1 och 2.*

Bloggen Läsambassaden 1.3.2016

DET SÄGS ATT LÄSFRÄMJANDE ARBETE handlar om att göra läskunniga personer till läsare. Man kan också applicera påståendet på skrivandet och säga att skrivkunniga bör få hjälp med att bli skribenter. För mig, som lever ett liv där både läsandet och skrivandet är så viktiga, känns det ibland konstigt att bara vara ambassadör för den ena biten. Fast samtidigt är läsandet i sig komplext så att det räcker och blir över. Läsandet och skrivandet hänger ju samman på tusen olika sätt. Och när vi talar om läs- och skrivlust finns en gemensam faktor som är intressant att rikta strålkastarljuset på. Jag tänker på skapandet av inre bilder.

Det har talats mycket om de inre bildernas roll i läsundervisningen. I Sverige har man bland annat i koppling till satsningen En läsande klass ifrågasatt att skapandet av inre bilder kallas för en lässtrategi som utvecklar elevernas läsförståelse. En del forskare ser på det som en meningsskapande kognitiv process, alltså något som sker automatiskt och inte en strategi som man medvetet tar i bruk.

Jag har talat om ämnet med specialpedagoger som menar att de träffat många elever med läs- och skrivsvårigheter som inte tycks få så tydliga inre bilder när

de möter fiktiva texter. Och jag förstår mycket väl att den som inte ser personer, platser och händelser framför sig under läsningen inte tycker det är så roligt med skönlitteratur. Jag skulle kanske inte heller orka läsa en hel roman om den inre filmremsan plötsligt gick av och det blev mörkt i salongen.

EN AV DE STÖRSTA SAKER SOM HÄNT i min egen utveckling som skönlitterär skribent är att jag lärt mig uppmärksamma de bilder som min fantasi skapar åt mig, använda dem i mina texter och tro på att mina gestaltningar i sin tur kan skapa nya bilder hos läsarna. Det är en utveckling som jag är säker på att vi som pedagoger också kan framkalla hos våra elever.

Jag har inte hittat någon tydlig forskning att stödja mig på när jag säger detta. Men jag tror att när våra elever både får samtala om inre bilder som texter gett upphov till och träna sig i att uppmärksamma och använda sina inre bilder när de själva skapar text, kommer både läsandet och skrivandet så småningom att kännas mera lustfyllt. Och eftersom läsandet och skrivandet hänger så tätt ihop skulle det vara konstigt om en större medvetenhet om de inre bilderna i samband med den ena färdigheten inte spillde över på den andra.

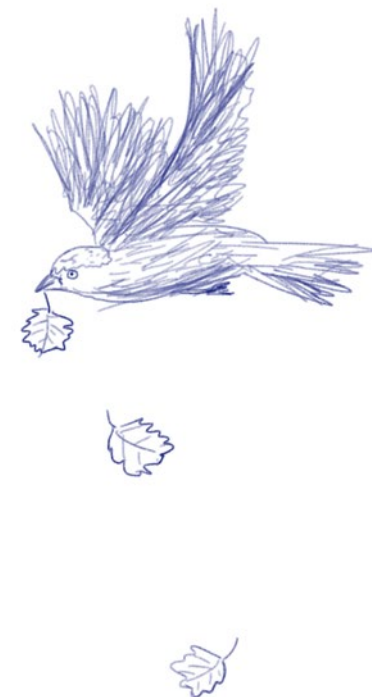
En möjlighet att testa hypotesen i praktiken fick jag i ett samarbete med årskurserna 1 och 2 i Winellska skolan i Kyrkslätt och deras duktiga lärare som jobbar för att alla de här drygt 120 barnen ska bli läsare och skribenter. Under rubriken ”Hur man hittar en berättelse” byggde jag upp en helhet som tog ca 90 minuter att genomföra i varje klass.

Jag ville väcka positiva funderingar om läsning och fantasi. Jag ville ge eleverna en inspirerande högläsningstund. Och framför allt ville jag se vad som hände om eleverna i koppling till det lästa fick försöka skapa inre bilder och använda dem i egna texter.

SÅ HÄR BYGGDE JAG UPP LEKTIONEN med varje klass: Jag började med att tala kort om två sorters berättelser som intresserar mig extra mycket: Dels älsklingsböckerna som man kan läsa tusen gånger utan att tröttna, dels de alldeles nya berättelserna som ingen människa har hört eller läst förut. Sen presenterade jag en älsklingsstext, det underbara kapitlet Höstlöv som avslutar Åsa Linds bok *Mera Sandvargen* (2003), och läste det högt med min bästa inlevelse. Det handlar om Zakarina som tycker hennes föräldrar är tråkiga som bara sitter inne och läser. Hon går ut och slänger sig i en hög med höstlöv – och där ligger hennes vän Sandvargen.

Han blir mycket ivrig när hon berättar om böckerna de har där hemma. I själva verket är det Sandvargen som gör böckerna (påstår han åtminstone). Ja, författarna pillar ju ihop själva orden på sina bokstavsapparater. Men berättelserna finns egentligen överallt, exempelvis i höstlöv, skruvmejslar och borttappade tumvantar. Och när Sandvargen andas på dem gör han dem lite tydligare, så att människor kan se dem – om de inte är igenproppade i huvudet förstås. Men barn brukar ha mycket bra ögon, säger Sandvargen, och det visar sig stämma in på Zakarina. För när Sandvargen lyfter upp ett löv och blåser på det med sin ökenvarma andedräkt ser hon en fisk i lövet! Det är Sagan om Sören och de sicilianska sardinerna, säger Sandvargen.

Tyvärr får Zakarina aldrig veta hur sagan fortsätter, för lövet flyger iväg. Men hon tar famnen full av höstlöv och rusar in och kastar dem på golvet framför sina föräldrar och meddelar att hon har hittat en saga. Efter en viss misstänksamhet sätter de sig ner på golvet och lyssnar när Zakarina vänder bladen och börjar berätta: ”Det var en gång en flicka, som lekte vid en strand. Där bodde en varg. De var vänner.” Mamman undrar om sagan handlar om Zakarina. ”Vi får väl se”, svarar hon då.

Efter högläsningen pratade jag med eleverna om att Sandvargen faktiskt har rätt när han säger att det finns berättelser överallt, fast det låter lite konstigt. För den som skriver vet, att vad som helst kan väcka fantasin till liv och bli ett frö till en berättelse. Och precis som det är med Zakarina är det också med författare: I början har de för det mesta ingen aning om allt som kommer att finnas med i den färdiga texten. Och det behöver barn som skriver berättelser i skolan inte heller ha! Jag poängterade också att jag märkt att Sandvargen har rätt när han säger att barn brukar ha mycket bra ögon.

NÄSTA STEG VAR ATT JAG RIKTADE FOKUSET PÅ SAGAN som Zakarina såg i lövet och visade med hjälp av projektor bilder av en sardin och av Sicilien, för att försäkra mig om att alla elever förstod innebörden av frasen ”Sagan om Sören och de sicilianska sardinerna”.

Sedan visade jag bilder av granna höstlöv och var och en fick tyst för sig själv välja sitt favoritlöv och titta riktigt nog på det. När alla hade blickarna riktade mot skärmen klickade jag fram nästa sida i bildspelet – en vacker sandstrand där vi alltså nu befann oss. Helt kort gjorde jag en muntlig gestaltning som hjälpte var och en att leva sig in i hur det kändes att vara på stranden och bad sedan barnen blunda och föreställa sig en fisk som simmade förbi i vattnet. När de öppnade ögonen fick de ta ett av tre papperslöv (som de fått i början av lektionen) och skriva ner vad det var för slags fisk de sett. Det kunde vara en verklig fiskart eller en påhittad. Läraren och jag gick omkring och hjälpte.

Nästa steg var att jag klickade fram en bild av en ö med klippiga stränder. Nu fick barnen hitta på ett namn åt ön och skriva ner det på löv nummer två. Efter det bad jag dem blunda på nytt och föreställa sig någon (en person, ett djur eller en annan

figur) på stranden och ge ett namn åt denna. Det skrev eleverna ner på det tredje och sista lövet. Det handlade alltså om en process där färdiga bilder gav en upplevelse av en miljö och kombinerades med inre bilder som eleverna själva skapade.

Genom att jämföra med namnet ”Sagan om Sören och de sicilianska sardinerna” kunde eleverna sedan ordna sina löv på bänken och själva, eller med hjälp av oss vuxna, läsa ut namnen på sina sagor. Det kunde bli till exempel ”Sagan om Victoria och spökhajen på Svarta ön”. När det var klart gratulerade jag klassen eftersom alla nu hade gjort som riktiga författare gör och sett nya berättelser som ingen människa läst eller hört förut. Och förstås fanns det ingen annan i hela världen än de själva som kunde veta vad som skulle hända i sagan.

Jag ska också nämna att det fanns en skål med färdiga löv med fisksorter, personnamn och namn på öar som man kunde använda om man inte kom på något att skriva, men de flesta eleverna ville hitta på egna ord. Några tog först färdiga löv, men kom efter en liten stund ändå på egna och bättre alternativ.

DEN MEST LÄRORIKA DELEN AV PROCESSEN för mig var när eleverna sedan satte igång med att skriva sina sagor på iPads. Visst fanns det barn som behövde hjälp med att komma igång, men många blev också inspirerade och skrev längre texter än vanligt. Många ville att läraren och jag skulle läsa vad de skrivit och var stolta över sina sagor. Det finaste exemplet var en elev i årskurs 2 som inte tidigare skrivit så mycket och nu skapade en rekordlång text på elva meningar och dessutom där hemma skrev en saga till, som hen tog med och visade för sin imponerade lärare.

För mig blev några saker väldigt tydliga: Det går ofta lätt att komma igång med skrivandet när man har något konkret att starta i. Att det dessutom ingår ingredienser (ord eller bilder) man själv har hittat på tycks också stärka motivationen.

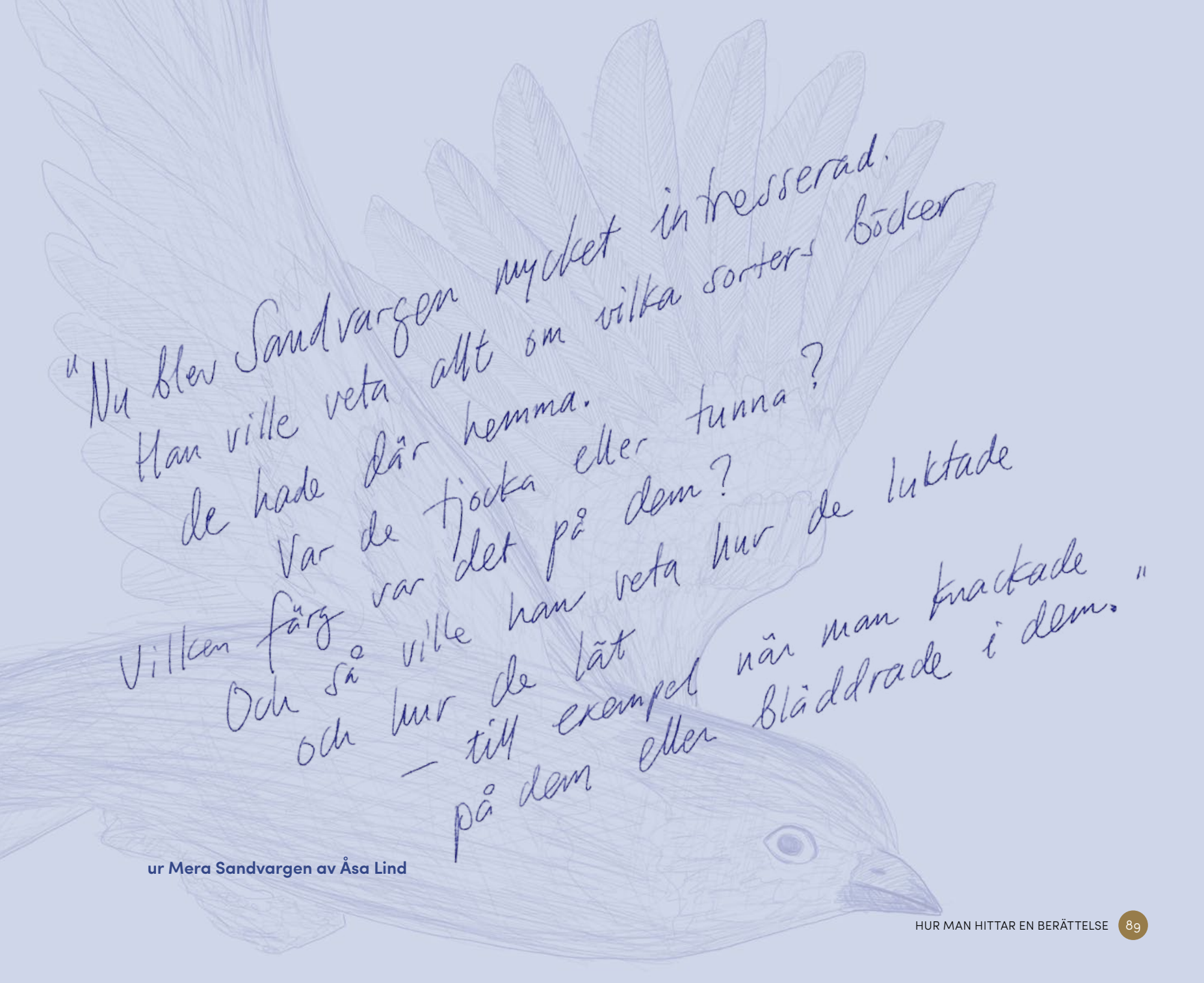
De barn som var vana vid att starta skrivprogrammet och visste hur man namnger texten, förstorar typsnittet och tar ny rad hade en stor fördel då de inte behövde slösa tid och energi på det tekniska utan kunde börja skapa sagan direkt. Stavningskontrollens röda streck vållade också onödigt huvudbry – här var det ju inte stavningen utan skapandet av en berättelse som var det viktiga.

Att skillnaderna i ordförråd, uttrycksförmåga och skrivefärdighet var stora, både mellan enskilda elever i samma klass och mellan barn i ettan och tvåan, blev också uppenbart. Jag noterade även stora variationer i självförtroendet när det gällde skrivandet. Några satt länge och tvekade över hur de skulle stava ord och vågade inte fortsätta förrän de kollat med en vuxen. Andra lät berättelsen flöda och verkade till exempel inte tycka att det var så farligt att de glömt de flesta mellanslagen och därför inte själva kunde avkoda vad de skrivit.

JAG, SOM TIDIGARE JOBBAT MEST MED äldre elever, tänkte att en av de största utmaningarna för en klasslärare i de lägsta årskurserna måste vara att hitta sätt att handleda nybörjarskribenterna så att alla utmanas, inspireras och stöttas på rätt nivå. Men i klasserna jag träffade i Winellska skolan verkade i alla fall skrivlusten gå att locka fram hos en stor del av eleverna genom att sätta strålkastarljuset på deras egna inre bilder.

En viktig uppgift för oss pedagoger är att se till att eleverna tror på att de har goda ögon och därför stannar och plockar upp berättelserna, där de ligger och blänker som silverfärgade fiskar bland höstlöv och vantar. ●

*Om oförmåga att skapa inre bilder
på sidan 74–80*

"Nu blev Sandvargen mycket intresserad.
Han ville veta allt om vilka sorters bödcor
de hade där hemma.

Var de tjocka eller tunna?
Vilken färg var det på dem?
Och så ville han veta hur de luktade
och hur de lät
— till exempel när man knackade
på dem eller bläddrade i dem."

ur Mera Sandvargen av Åsa Lind

Kommunala strategier för språk- och läsutveckling

*Om kommuner i Svenskfinland som
skapat framgångsrika koncept.*

Bloggen Läsambassaden 8.10.2015

FÖR ETT TAG SEDAN VAR JAG I NYKARLEBY för att föreläsa för lärare om läsning.

Det var kommunens skolspråksgrupp som hade bjudit in mig och under mitt korta besök hann jag lära mig en hel del om hur effektivt man kan stödja elevernas skolspråk och främja läsandet genom att bygga upp en strategi för hela kommunen.

I Nykarleby deltar samtliga skolor, lärare och bibliotek i arbetet. Målet är att åtminstone en person från varje enhet ska vara med när man ordnar träffar med idéutbyte, gästföreläsningar eller läroplansdiskussioner. På Skolspråksbloggen delar man med sig av boktips och lyckade uppgifter och projekt. Alla elever har också fått egna läsdagböcker, som följer med dem från årskurs till årskurs. Modersmålslärarna på högstadiet berättade om hur värdefullt det är att få veta vilka läsoplevelser eleverna har med sig i bagaget när de kommer till en ny skola. Satsningen inleddes hösten 2013 och redan nu syns de positiva resultaten. Lånesiffrorna på barn- och ungdomsböcker har till exempel skjutit i höjden.

skolsprak.blogspot.fi

Och det finns andra liknande koncept på olika håll i Svenskfinland. I Vanda finns en modell där man bland pedagogerna i alla svenskspråkiga daghem och skolor väljer språk- och läsombud som har huvudansvaret för att språkstimulans i olika former kontinuerligt uppmärksammas i enheternas dagliga verksamhet. De ska ha kännedom om språkstärkande material och får också fortbildning i hur arbetet konkret kan genomföras. Kommunen ersätter vikariekostnader och skapar möjligheter för att språk- och läsombuden ska kunna träffas i sin egen kommunala grupp och till exempel arrangera fortbildning för den övriga personalen. ”Fostran och bildning i Vanda, på svenska, i positiv anda” känns faktiskt som en lyckad slogan när man tar del av material kring Vandamodellen och pratar med de pedagoger som fungerar som ombud.

Ännu ett liknande exempel värt att nämna är projektet *Läsning och skolspråk* i Borgå, Sibbo och Lovisa. Det har i första hand varit riktat till alla lärare i regionens svenskspråkiga skolor (åk 1–9) och genom undervisningen till alla elever. Man har velat dela fungerande modeller för att väcka elevernas läslust, lyfta fram metoder för undervisning i läsförståelse samt presentera modeller för språkinriktad undervisning. För lärarna erbjuds fortbildning, möjlighet till studiecirklar, benchmarking och studiebesök samt en nätbaserad metodbricka med praktiska tips, länkar och material.

ATT BYGGA UPP EN SÅDAN HÄR gemensam och stadieövergripande strategi tycks vara en effektiv metod för att stödja skolspråket och läsandet bland alla barn och unga i en kommun. Dels handlar det om att värna om den viktiga kontinuiteten i språk- och läsutvecklingen, som tyvärr ofta brister vid olika tidpunkter på den enskilda elevens skolstig. Dels handlar det om att se till att pedagogerna hela tiden

får nya idéer, metoder och material för att utveckla undervisningen. Dessutom sänder man signaler åt många olika håll om hur viktigt det är att barnen och ungdomarna får tillräcklig språkstimulans och utvecklas till goda läsare.

Att göra som de ovannämnda kommunerna behöver inte kosta särskilt mycket. Det handlar mest om att hitta intresserade personer som kan koordinera verksamheten och hitta lämpliga kanaler för att sprida information och material. Kommuner som ännu inte har någon motsvarande strategi kunde gärna bekanta sig med det man gör i Nykarleby, Vanda, Borgå, Sibbo och Lovisa. För alla barn och unga i Svenskfinland borde få språk- och läsfrämjande undervisning som bygger på ett långsiktigt och mångsidigt pedagogiskt tänkande. ●

bokfink

När infaller bokslutaråldern? Kan man tävla i läsro?
Och vad har fotboll med läsförståelse att göra?

Att lära barn läsa har alltid varit skolans viktigaste
uppdrag. Men läsandet är en komplex aktivitet som
förändras när världen förändras.

ISBN 978-952-99324-6-7 (INBUNDEN)
ISBN 978-952-99324-7-4 (PDF)

SYDKUSTEN
SYDKUSTENS LANDSKAPSFÖRBUND R.F.

